Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1988 чылдың сентябрь
3
суббота
№ 204 (13804)
1925 чылда үлегерлеттингеи.
Өртээ 3 көрээк.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРО ЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң сентябрь 1-де болуп эрткен хуралынга РСФСР-ниң кара эвес хөрүнүүр зоназының көдээ районнарын газификастаар талазы-биле чазактың ажылдан кылган күрүне программазын чугаалажып көрген. Түс черниң көдээде чонунуң, коммунал-амыдырал албан черлериниң, колхозтарының болгаш совхозтарының, а ол ышкаш продукция болбаазырадыр будүүргелериниң, мал фермаларының бойдус галынга негелде-хереглелин 1995 чылга чедир колдуунда хандырарын программада көрүп турар. Ол чылдарда газификацияның хемчээли каш катап улгадыр.

Ол сорулганы шинтпирлээри-биле хөй түннүг сан-хөө болгаш материалдыг курлавырларны хаара тудары, тускай сорулгалыг Ямал— Кара эвес хөрүнүүр зона газ дамчыдар магистральды тудары, газ үлеп тарадыр четкини, газ долдурар станцияларны, амыдыралга ажыглаар газ аппаратуралары сеткээр базаларны кылыры планнаттынган. Газ четкилерин төлевилээр, тудар болгаш ажыглаар талазы-биле организацияларны болгаш кооперативтерни түргүзары, газ хандырылгазының объектилерин тударынга бүгү эвилелдиишкен республикалардан комсомолчуларны, студент отрядтарны хаара тудары чугула деп санаан.

Айтырыгны чугаалажып көрүп турган уеде айыттынган хемчегларниң боттанышкыны политиктиг болгаш социал-экономиктиг улуг ужурдузалыг болур дээрзи демдеттинген. Ол чорук кара эвес хөрүнүүр черде суурларны чаартып сайзырадыр сорулганы чеднишкинниг шинтпирлээрин, чонунуң амыдыралының деннелин бедидерин, көдээ ажыл-агый продукциязын бүдүрерин кескүүү-биле көвүдедирин хандырар.

Чурттуң кескү эртемненнериниң болгаш специалистеринден тургустуган комиссияның рекомендациязынга үндезилеп ажылдап кылган Арал далай чоогунда экологтуг байдалды үндезиин-биле экижидер талазы-биле саналдарны Политбюрога чугаалаткан. Арал чоогунуң районнарының үреттинген экологтуг байдалын катап тургузар, Арал далайны камгалаар таварыштарны, кижизидилгези, кижизидилгези дээш ажок карак кызыл ажылдаар, ада-иелер-биле харылзаазын бичии-даа кошкаш кылбас башкы-да болгай. Өренчилериниң кым, кайы өредилге черинче, кайдыг эртем талазы-биле соиуургалдың ада-иеге сүмелээр. Оглум № 4 профтехучилишеге өренир. Хөй уругларлыг чангыс не кижиге башкылар-биле бижыг харылзаа чок болза, оларны кижизидери, өредири дыка берге. Мен уругларым башкылары-биле бижыг харылзаалыг мен. Ынчангаш ада-иелер, кырган-ачалар, кырган-авалар уругларывысты үүлээп ап турар башкыларга иглеп, бүзүреп көрүп турар бис.

Ам кижи боду-ла кызар болза, эртемнериниң оруу ажык, экзамен безин дужаавас өредилге черлери бар-дыр. Мен, дөрт уругларның аваазы, часкаан уругларны өстүрген мен, оларны өредиринге, кижизидеринге уругларымның башкыларының дузазы ажок улуг болган. Оларга бо хүннерде байыр чедирип, улуг чеднишкиннерни күзеп, кадык чаагай чурттаарын күзээр-дир мен.

Чыламдыр кижилер бүзүревези чадавас боор. Кызылдың хууда чуртталга тудуунуң «Спутник» районунга эртken субботаларның бирээзинде куда дүшкеп. Ол районнуң тудуу июнь айның төнчүзүнде эгелээн. Ам ында куда дүжүп турар дээрзинге, шынапла, бүзүрээри берге. Ынчалзажок ында бажың тудар участок алган бир хамаатының херимнеп, түр чурттаар бажың тудуп турар участогунга куда дүжүргени ылаптыг шын. Оны амыдыралдың шапкын агымының, кандыг-даа доктарлар түрзажок, соксаш дивезинин херечизи деп чугаалап болур деп бодаар мен.

«Спутник» районнуң тудуу эгелээр, төлевилелдерни кылып турар дугайында бистиң солунуң март 6-да номеринге бижээн бис. Июнь айда ол районнуң тудуунга хамаарыжыр айтырыгларны сайгарып чугаалашкан хурал болган. Ол хуралга СЭКП обкомунуң секретарьлары, Дээди Советтиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары кириштикенин барымдаалап көөрге, республиканың удуртур органнары ол чурттала тудуунуң районучө кайы хире кичээлей салып турары илдең-дир. Ынчаннайн канчаар. Кызыгга хууда чуртталга тудуунуң ол девискээриниң тудуу 2000 чылга чедир ег-бүле бүрүзүн түскай бажың азы квартира-биле хандырар программаның чарылбас кезээ болур ужурлуг.

Ол-ла хуралга бажың девискээрлериниң түвазарының, чээли бээрининг, материалдар-биле хандырылганың — ниитизи-биле хуузунда бажың тудуп алыр күзелдиглерге эң таарымчалыг байдалдарны тургузарының талазы-биле хөй айтырыгларны чугаалажып, дутуруушкан турган.

Кызыл хоорайның хууда бажың тудуунуң «Спутник» районунуң ажылчын төлевилелдери бүткен, участоктарны хуваап эгелээн. Ниитизи-биле бо хүннерге чедир ында 160 ажыг ег-бүлеге участоктарны айтып берген. Ында ажылдар кайы хире чоруп турарын көөр дээш, субботала эртежиж чеде бердинис. Эң бертики девискээрде бир бажының крышазын шифер-биле шуут-ла шыва берген туру. Иштин шалалап каашкан, сонга, эжиктери белек кежүргеи бажының эзэн—хоорайның № 11 ПТУ-зуның мастери, аныяк специалист Федор Хажыкы болду. Ачазы, ийи төрели — дөрт кижи ажылдап турда оларның кылган ижи — бажыны удавас бүдө бээрияге бүзүрел кыптыгын келир. Олардан бир участок ажылдыр девискээрде автокран узун КамАЗ машинада чүдүрүп экелген будун хаяа плиталар дүжүргеи туру. Оон ээзи Владимир Ильич Совренко ол хүнгү ийиги рейсче далажып чорупту. Улуг панель плиталардан (стандарттарга дүүшпес, бракталган кезектерден чыыр) эптээр бажыны ол «Тудуг кезектери» комбинаттан (ам Бажың тудар комбинат) садып алганын кадәйы чугаалазы. Оларның девискээринде бир чердең, эргэ Шагаан-Арыгдан-на боор, көжүрүп экелген ыяш бажың кезектерии база чыып каап ыдыр. Баштай дээрезинде түр чурттаар бажың кылдыр тудуп алыр сагыштыг турганнар боор.

Үстүнде адааныыс Ф. Хажыкы тудуп доозуп турар бажының база баштайгы үениң түр бажыны дидим. Участоктуң планын ёзугаар бажың турар черим бо деп дескеи, херимнин өске азыында черже айтты. Ам-даа бүтпээн кудумчузун ол айтпышаан, оон ыдыы талазынга уруглар сыды, магазин, кинотеатр турар черлерни олар, шынап-ла, бүдер дээр бүзүреп-биле төлевилелде киргеи займ-биле көргүскүлеп.

Ында-мында ора-сомазы көстүп, херимнери тургулап келген ораң-бажың девискээрлери хууда чуртталга тудуунуң «Спутник» районунуң тудуу эгелээнии хереглелдери.

Пенсионер Өткек-оол Самбүгаевич Оюржактың алган девискээрии өске бир Оюржакка айтып берипкен, оозу эрги чагыдар ка дагылап каапканынга-даа тавариштывыс. Бир элээн чедир херимней берген девискээриниң чанынга кээривиске, ында хол-биле бетон хоюдар кылдыр кыагаи тудааларлыг, подшипниктиг өзекте олуртkан досказар, сут кудар кылдыр тудуштур канаан үш кааът досказарлар салган болду. Удатпаанда аяаа сут кудар машина келген соонда, сугну каш минута иштинде куда каапты. Девискээриин эзэи — хоорайның ортке удур албан черинин ажылдакчызы Виктор Дмитриевич Голубенко хууда бажың тудуп алырын бижыыбиле шинтпирлээнин, ону күүседир дээш кыымак ажылдап турарын тудуу эгелээн девискээриндеп, ооп чугаа-сөзүиден ылаптыг бүзүреливис. Девискээриниң бир азыында түр кладовка болур тудуунуң (сөөлүнде барып күш, хаван кажаазы кылып алырын ол тайылбырлаан) таваан бетонпап кудуп турар, шөлүн дескилеп трактерга тыртыргап, эп-өөрү-биле эвилелдежип алган ажылдап турар кижи чорду.

Ол чоокта кожа девискээрлерде ооп ажылдап турар организациязындан ооп өске алды кижи бажың тудар участоктар алган. В. Голубенко, шынап-ла, эп-өөрү-биле кады сугну кудуп, бирээзинге машинага экелген маналарын дүжүрдүлер. Дем деп туве ол.

Хуу бажыннар тударынга айтып берген девискээриин өске ужунда ажылдар база хайнышкынныг чорун турарын айтып болур. Херимненери херимненген, түр бажынарны тударын тутkан — кижилер кызыдып-ла турар.

Ийе, кижилер кызыдып турар. Ындыг болбас арга чок. Чурттаар оран-бажың тударынга арганы берип турда, канчап хол даяң орар боор. Хууда чуртталга тудуунга айтып берген девискээрлерде участок алган кижилерден 50—60 хире ег-бүлелер боттарынга бажыңны тудуп алыр дээш хөделип, ажылдап турар, участоктарын ындамында херимнери хүн келген тудум ёмежип орар. Участок алган кижилерден ам-даа башкарлып, шимчеп чадап орарлары база-ла бар. Ынчалзажок хууда бажың тудуун эгелээн кижилерни боттары-ла билзин дээр болза, ол бистиң амгы политикавыска, эде тургустунуушкунуң негелдезинге канчап-даа таарышпас.

Силерге кандыг дуза хереглил? Кандыг бергедээшкиннер туруп турарыл? Бажың тудуп турар кижилерге баргаи сорулгавыс-даа, кижилердеп айтыртынган чүүдүвүс-даа ол турган. Бис айтырбайн турувета-ла, дыка хөй кижилер сеткилин тө каап дүвүредип, бергедедип турар айтырыгларын салып, харын-даа негеп турду. Маңаа материалдарны, ону сөөртүр, машина-техниканы тып, саттының алырының дугайында чугаалавас болдум. Ол бир өске айтырыг, ол эже-даа берге болза, ледер-четтинмес-даа болза, шинтпирлеттинип турар.

Амгы уеде хууда тудукчуларны эң дүвүредип, бергедедип, шинтпирлээри негеттинип турар айтырыг — электри энергиязының айтырыы.

Үстүнде адааныыс В. Голубенко долгандыр херимнеттинип турар девискээрлерин эргий айтпышаан, мынча дидим:

— Бо участоктарның эзелеринге ам кол негеттинип турар чүүл — электри четкилери. Шуптуг кижилер бажын таваан салып эгелээр болгай. Бетонну канчап хоюдарыл? Мен харын бодум хуумда хол-биле бетон хоюдар «доскаар» кылып алдым. А ток турган болза, бетон хоюдукчузун хелезилеп алыр кылдыр дугуржуп алдым. Суг айтырыы база нарын. Бис боттарывыстың организациявыстан суг сөөртүр машинаны айтырып ап болур-дур бис. Ындыг машинаны чок организацияда кижи болза канчаарыл? Электри четкилериниң айтырыын тур уеде-даа кылдыр шинтпирлээриниң аргалары бар-дыр. «Өредилге төлөө» дээр организация бардыр, бо чанывыста. Оортан каш чагы дамчыштыр шеерин чөпшээрээр болза, боттарывыс-даа хиржир бис.

Шынап-ла, хууда бажың тудукчуларынга электри энергиязы, сут чугула негеттинип турар. А ол айтырыгларны ам чогум канчаар шинтпирлеттинип турарыл? Электри четкилерин төлевилээрии, тударын адактың сөөлүнде барып (шынай-бээр чаа кагжын туруп-туруп) «Сельэлектроэтройнуң» тудуг-монтаж эргелелиниге даваскаи. Ол эргелелдиге ажылдакчылары электри четкизин Кызылдың ЦЭС үстүнде подстанциядан шеерии планнап, төлевилеп турар. Ол кадында (сес кырында болза, бөгүн-даа тудуп киреринге белен бис деп турзаадаа) электри четкилериниң хоорай даштының тудуп турар оруу-биле каяа каржыр черии тодарадырының айтырынга үскеш турун берген. Көдээ энергетиктер четкилерия доктаамал ажылдаар кылдыр хары үгза тударын планнап турар. Ындыг болгамда олар ол четкилерия кедир чыыын-даа, соңгуу чылын-даа тудуп болур. А хууда тудукчуларга электри энергиязы бөгүн, мырыңай бо шакта херек апарган болгай. Кудук казарының айтырыы шинтпирлеттинериниң кырында келген деп, В. Дьяченко табылбырлаан. Ону Абаканның көжүп чоруур өрүмнекчилери казып киреринге белеп дээн. А оларның ажылдап киреринге чедир та кандыг шинтпирлер, саазыннар, чөпшээрелдер херек боон турарын ап көөрге айтырыг база нарын.

Бо болгаш ескe-даа айтырыгларны шинтпирлээринге хуу тудукчуларга улуг дуза, дөмек болур ужурлуг түүл болза, «Спутник» районга организацияларның, будүүргелериниң планнап, төлевилеттингении ёзугаар тудар бажыңнарының тудуун дүрген эгелээри болур. А бо айтырыг «өлүг точказында» хевээр, бичии-даа чылбаан. Бажың тудар девискээрлерин айтыр дээрге инженер четкилериниң, ниити тудуглариың төлевилелдиг чок. Төлевилелдиг кылырына 300 мың ажыг рубль түүнүг акша-көрөнгө херек. Ону организациялардан болгаш будүүргелерден чыып алыры-биле хооркүүском № 360 шинтпирии хүлээп алган. Ында тус-тус организациялар киирер ужурлуг акша-хөрөнгилерии сентябрь 1-те чедир шилчидерии даваскаи. Ынчалзажок мынчага ол саига чангыс көпеек-даа кирбээн. «Спутникти» планнап, төлевилеп турар уеде мынчамынча бажың тудар бис деп чагыг киирип турган организациялар, будүүргелер ам кээп, акша-көпеекке үзүп кээрге, ойта тепкеш чыыпкан.

Сон-биле кады «Красноярсктражданпроект» институттуң Тыва филиады ол төлевилелди үүле келир чылдың төнчүзүнде берип болур. Ынчангаш «Спутник» районнуң тудуунуң талазы-биле айтырыгларны дөрт шинтпирлээр, дүүштүрер шак ындыг албан черлериниң удуртукчуларының хууда тудукчуларының күзелинге, түткүлүнге дөмек болур хөзелиишкинии негеттинип турар. 2000 чылга чедир 10 ажыг чыл бар анаа чедир чурттала айтырыы чайгаар шинтпирлеттинге бээр деп болдаар эвес, а харын ону хүн бүрүлеги ажыл-иш-биле чоок шулдазыры дээш кызыдар болза, ам түве будер.

Мижит-оол САЯ.
(«Шынның» корр.).

Ажаалда—88

ТАРАА ДУЖААЛДАЗЫ ЭГЕЛЭЭН

Таңды, Каа-Хем, Улуг-Хем районнары дүжүт ажаалдазын эгелээн. Ынчангаш күрүне шыгжамырынче баштайгы дүжүттү ажыл-агыйлар дужаап киripкен. Улуг-Хемде «Кушажылдың хостуу» совхоз Кызылда сайгарылга баазазынга баштайгы 23 тонна тарааны бир-ле дугаарында кээп дужааган. Оон соон дарый «УТКА 25 чылы» совхоз 50 тонна арбайны эккеп урган. Таңдыда «Сосновское» дүржүлга-будүүлге ажылдагыйы, Каа-Хемде «Улуг Октябрь» совхозтар бо чылын тараа дужаарынга баштайгыларның санынга кирген.

Сентябрь 2-ге чедир ниитизи-биле күрүне шыгжамырынче 250 тонна тараа кирген. Кызыл, Бии-Хем, Чөөн-Хемчик районнарда 1988 чылдың дүжүт ажаалдазы база-ла эгелээн. Республика бо чылын күрүнеге эрткен чылдазы ышкаш, 30 мүн тонна тарааны садар ужурлуг.

Чечен-оол ДОСПАН.
Республиканың тараа белеткээр будүүлге каттыжышкынының даргазының оралакчызы.

ЧААРТЫКЧЫ

Тываның геология-шинчилел экспедициязының каттышкан геология-шинчилел болүүнүң хол инженери Николай Николаевич Хлаповка эрткен айда Тыва АССР-ниң алдарлыг чаартыкчызы атты тыыскан. Н. Н. Хлапов 1965 чылдан бээр экспедицияда ажылдап келген үезинии дургузунда идепкейлиг чогаадыкчы болгаш чаартыкчы ажылды чорудуп турар. Бо үениң дургузунда ол 62 чаартыкчы саналдарыны кылган болгаш оларның 58-и будүүлгеде ажыглаттынып кирген. Оон чаартыкчы саналдарының экономиктиг ажыы 64,4 мүн рубль түнге санаттынган.

Чаартыкчының саналдарының техниктиг шинтпирлери будүүлгениң берге ажылдарлыг черлерии кызырарынче, ажыглаттынып турар механизация херекселдерии сайзырангайжыдарынче утланган. Николай Николаевич чыл бүрүде чогаадыкчы ажылдың хууда планның тургузуп, ол ёлүгаар ажылдап келген. Ол — экспезиниия чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар бюрозунуң даргазының оралакчызы, каш чыл улаштыр экспедицияның ажылдакчыларының чогаадыкчы саналдарынга биллириишкиннер киирериниге дээштиг дузалыны чедирип турар. Ол — «БҮЧН-ниң тергиини» хөрек демдээнниң эзилекчизи. Бүгү-эвилелдиг чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар эвилелиниң Тыва область чөвүлелиниң шаналдары-биле демдегледип келген.

Лидар БЕГЗИ.

УРУГЛАРНЫҢ, УЛУГЛАРНЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ

Билиглер хүнү

Кызыл хоорайда чурттап турар школачы, студент уруглардың не Күзенмаа Монгуш Билиглер хүнүн таварыштар дараазында бодалдарын илереткен:

Бистиң калбак-делгем Төрээн чурттувустуң хоорай, суур бүрүзүнде байырлалдыг үе. Ада-иелерниң болгаш ажы-төлдүң арын-шырайында өөрүшкүүнүң чырык хаазы — дүлүмзүрүг ойнаан. Ие кижи мен база-ла өскелер дег бөгүн өөрүп, хөглеп тур мен. Ынчангаш бир шүдүкчүүн шүлүүнүң мыйдыг одуругларын сактып келдим:

Эртем-билиг далайынче
Эптиринии эге хүнү...
Ынак чурттуң бүлүң санай
Ыр, хөг, каткы диңмирел тур.
Чүү ыядыг байырлалыл? Тос айның бир чазында. Бо хүнүерде Совет Эвилелиниң хөй аймак халаатылары, бистер, уругларывысты, уругларывыстың уругларын чедип алгаш, школаже үдеп тур бис. Бодувустуң келир үениз бодур салгалывысты төлептиг, үдегерлиг сагыдга-чурумнуг, бижыг эртем-билиглиг хамаатылар кылдыр өредип, кижизидер башкылар бүгү күүжүн үндүрүп, амырдыш чок ажылдаарлар. Школаның од улуг ажыл-херээнге бистер—ада-иелер шылаар шаавыс-биле дузалы кадар ужурлуг бис.

Сентябрның баштайгы хүнеринде уругларымга-даа, не кижи менээ-даа улуг байырлал, өөрүшкүүдүр. Уругларымның башкыларының чагыг-сестерии, оларның күзээшкиннерии дыннап, оны күүседирии хүлээнип тур мен. Эртем-билигниң терең далайынче уругларның эге базым кылыр черии —школа, а оларга чалгып, чакпа кылдыр бижыг билигни бээр кижилер —эргим ынак башкыдары болгай. Мээн уругларымның амыдыралынче оруун ажыктап карак кызыл ажылдаар башкыларын бөгүн чоргаарал-биле адаксаар-дыр мен. № 2 школаның башкыларын Т. С. Белек-оол, Т. Т. Вершининна мээн уругларымга бижыг билигии берип доостурганнар. Өренчилери М. Урана пединституттуң филология факультединиң 4-кү курузунда, М. Саяна—крановщик, ам ажылдап турар, № 7 школада база оглум өренип турар. Классының удурткучу башкызы Н. Н. Макарова. Өөдүүнүң «Спутник» районунуң тудуу эгелээнии херечилеп.

Пенсионер Өткек-оол Самбүгаевич Оюржактың алган девискээрии өске бир Оюржакка айтып берипкен, оозу эрги чагыдар ка дагылап каапканынга-даа тавариштывыс. Бир элээн чедир херимнеп берген девискээриниң чанынга кээривиске, ында хол-биле бетон хоюдар кылдыр кыагаи тудааларлыг, подшипниктиг өзекте олуртkан досказар, сут кудар кылдыр тудуштур канаан үш кааът досказарлар салган болду. Удатпаанда аяаа сут кудар машина келген соонда, сугну каш минута иштинде куда каапты. Девискээриин эзэи — хоорайның ортке удур албан черинин ажылдакчызы Виктор Дмитриевич Голубенко хууда бажың тудуп алырын бижыыбиле шинтпирлээнин, ону күүседир дээш кыымак ажылдап турарын тудуу эгелээн девискээриндеп, оон чугаа-сөзүиден ылаптыг бүзүреливис. Девискээриниң бир азыында түр кладовка болур тудуунуң (сөөлүнде барып күш, хаван кажаазы кылып алырын ол тайылбырлаан) таваан бетонпап кудуп турар, шөлүн дескилеп трактерга тыртыргап, эп-өөрү-биле эвилелдежип алган ажылдап турар кижи чорду.

Ол чоокта кожа девискээрлерде ооп ажылдап турар организациязындан ооп өске алды кижи бажың тудар участоктар алган. В. Голубенко, шынап-ла, эп-өөрү-биле кады сугну кудуп, бирээзинге машинага экелген маналарын дүжүрдүлер. Дем деп туве ол.

Хуу бажыннар тударынга айтып берген девискээриин өске ужунда ажылдар база хайнышкынныг чорун турарын айтып болур. Херимненери херимненген, түр бажынарны тударын тутkан — кижилер кызыдып-ла турар.

Ийе, кижилер кызыдып турар. Ындыг болбас арга чок. Чурттаар оран-бажың тударынга арганы берип турда, канчап хол даяң орар боор. Хууда чуртталга тудуунга айтып берген девискээрлерде участок алган кижилерден 50—60 хире ег-бүлелер боттарынга бажыңны тудуп алыр дээш хөделип, ажылдап турар, участоктарын ындамында херимнери хүн келген тудум ёмежип орар. Участок алган кижилерден ам-даа башкарлып, шимчеп чадап орарлары база-ла бар. Ынчалзажок хууда бажың тудуун эгелээн кижилерни боттары-ла билзин дээр болза, ол бистиң амгы политикавыска, эде тургустунуушкунуң негелдезинге канчап-даа таарышпас.

Силерге кандыг дуза хереглил? Кандыг бергедээшкиннер туруп турарыл? Бажың тудуп турар кижилерге баргаи сорулгавыс-даа, кижилерден айтыртынган чүүдүвүс-даа ол турган. Бис айтырбайн турувета-ла, дыка хөй кижилер сеткилин тө каап дүвүредип, бергедедип турар айтырыгларын салып, харын-даа негеп турду. Маңаа материалдарны, ону сөөртүр, машина-техниканы тып, саттының алырының дугайында чугаалавас болдум. Ол бир өске айтырыг, ол эже-даа берге болза, ледер-четтинмес-даа болза, шинтпирлеттинип турар.

Амгы уеде хууда тудукчуларны эң дүвүредип, бергедедип, шинтпирлээри негеттинип турар айтырыг — электри энергиязының айтырыы.

Үстүнде адааныыс В. Голубенко долгандыр херимнеттинип турар девискээрлерин эргий айтпышаан, мынча дидим:

— Бо участоктарның эзелеринге ам кол негеттинип турар чүүл — электри четкилери. Шуптуг кижилер бажын таваан салып эгелээр болгай. Бетонну канчап хоюдарыл? Мен харын бодум хуумда хол-биле бетон хоюдар «доскаар» кылып алдым. А ток турган болза, бетон хоюдукчузун хелезилеп алыр кылдыр дугуржуп алдым. Суг айтырыы база нарын. Бис боттарывыстың организациявыстан суг сөөртүр машинаны айтырып ап болур-дур бис. Ындыг машинаны чок организацияда кижи болза канчаарыл? Электри четкилериниң айтырыын тур уеде-даа кылдыр шинтпирлээриниң аргалары бар-дыр. «Өредилге төлөө» дээр организация бардыр, бо чанывыста. Оортан каш чагы дамчыштыр шеерин чөпшээрээр болза, боттарывыс-даа хиржир бис.

Шынап-ла, хууда бажың тудукчуларынга электри энергиязы, сут чугула негеттинип турар. А ол айтырыгларны ам чогум канчаар шинтпирлеттинип турарыл? Электри четкилерин төлевилээрии, тударын адактың сөөлүнде барып (шынай-бээр чаа кагжын туруп-туруп) «Сельэлектроэтройнуң» тудуг-монтаж эргелелиниге даваскаи. Ол эргелелдиге ажылдакчылары электри четкизин Кызылдың ЦЭС үстүнде подстанциядан шеерии планнап, төлевилеп турар. Ол кадында (сес кырында болза, бөгүн-даа тудуп киреринге белен бис деп турзаадаа) электри четкилериниң хоорай даштының тудуп турар оруу-биле каяа каржыр черии тодарадырының айтырынга үскеш турун берген. Көдээ энергетиктер четкилерия доктаамал ажылдаар кылдыр хары үгза тударын планнап турар. Ындыг болгамда олар ол четкилерия кедир чыыын-даа, соңгуу чылын-даа тудуп болур. А хууда тудукчуларга электри энергиязы бөгүн, мырыңай бо шакта херек апарган болгай. Кудук казарының айтырыы шинтпирлеттинериниң кырында келген деп, В. Дьяченко табылбырлаан. Ону Абаканның көжүп чоруур өрүмнекчилери казып киреринге белеп дээн. А оларның ажылдап киреринге чедир та кандыг шинтпирлер, саазыннар, чөпшээрелдер херек боон турарын ап көөрге айтырыг база нарын.

Бо болгаш ескe-даа айтырыгларны шинтпирлээринге хуу тудукчуларга улуг дуза, дөмек болур ужурлуг түүл болза, «Спутник» районга организацияларның, будүүргелериниң планнап, төлевилеттингении ёзугаар тудар бажыңнарының тудуун дүрген эгелээри болур. А бо айтырыг «өлүг точказында» хевээр, бичии-даа чылбаан. Бажың тудар девискээрлерин айтыр дээрге инженер четкилериниң, ниити тудуглариың төлевилелдиг чок. Төлевилелдиг кылырына 300 мың ажыг рубль түүнүг акша-көрөнгө херек. Ону организациялардан болгаш будүүргелерден чыып алыры-биле хооркүүском № 360 шинтпирии хүлээп алган. Ында тус-тус организациялар киирер ужурлуг акша-хөрөнгилерии сентябрь 1-те чедир шилчидерии даваскаи. Ынчалзажок мынчага ол саига чангыс көпеек-даа кирбээн. «Спутникти» планнап, төлевилеп турар уеде мынчамынча бажың тудар бис деп чагыг киирип турган организациялар, будүүргелер ам кээп, акша-көпеекке үзүп кээрге, ойта тепкеш чыыпкан.

Сон-биле кады «Красноярсктражданпроект» институттуң Тыва филиады ол төлевилелди үүле келир чылдың төнчүзүнде берип болур. Ынчангаш «Спутник» районнуң тудуунуң талазы-биле айтырыгларны дөрт шинтпирлээр, дүүштүрер шак ындыг албан черлериниң удуртукчуларының хууда тудукчуларының күзелинге, түткүлүнге дөмек болур хөзелиишкинии негеттинип турар. 2000 чылга чедир 10 ажыг чыл бар анаа чедир чурттала айтырыы чайгаар шинтпирлеттинге бээр деп болдаар эвес, а харын ону хүн бүрүлеги ажыл-иш-биле чоок шулдазыры дээш кызыдар болза, ам түве будер.

Мижит-оол САЯ.
(«Шынның» корр.).

ТАЙБЫҢ КИЧЭЭЛИ

Билиглер хүнү —бүгү чонуң байырлалы. Сентябрь 1-де бистиң республиканың 155 школазынга, 11 профтехучилищезинге, ортумак болгаш дээди өредилге черлериие баштайгы конгаиы эдискеи, чаа өредилге чылы эгелээн.

Ол хүн тайбың кичээлдериие тайбың дээш туружукчуларның болгаш ак-чепсекти чок кылырынче угланган совет тайбың эгелээшкиннерии дугайында чугааларны чоруткан. Уруглариың тайбың дээш демисели «Улуг политиканың» кедээ апарган. Тайбынның чалыы телээлекчилерии күрүне баштың-чылары хүлээп ап турарлар. Ядролут халапка удур демиселге уруглар база боттарының туружун тыпкан.

Кытылдың школачылары тайбың кичээлдериниң соонда Кызыл партизаннар тураскаалынга болгаш Ада-чурттуң Улуг дайнының киржикчилериниң тураскаалынга чорааннар.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 2 школазының башкызы Л. А. Монгуш бирги классчылары-биле тайбың кичээлинде.

ШИНЧИЛЕЛДЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. (СЭТА). «Мир» комплекске совет-афган экипажтың ийиги ажыл хүнү Москваныбиле 9 шакта эгелээн болгаш дүн ортузунга чедир уламчылаан.

Каттышкан ужудуушкун төзиниде Афганистан Республиканың девискээрин дөрт хайгааразын болгаш чурукка тырттырарын каттыштырып турар «Шамшад» шенелдениң программазының талазы-биле шинчилелдерге элээн үени үндүргеи. Ол ажыларны космонавтылар БАТЭ-140 фотоаппараттың, хол камераларының, МКС-М болгаш «Спектр-256» спектрометрлериниң дузазыбиле күүсеткеннер. Алдынган информацияны эртемнин хөй санныг адырларынга болгаш чурттуң улус ажыл-агыйының эрге-ажыктарынга, оон иштинде нефть, газ болгаш өскеда казып тывар байлактарны, а ол ышкаш сугнуң чер аданда курлавырларын дилеп тыварынга ажыглаар.

Совет-афган эртем программазының код угланыышкынарының бирээзи космос ужудуушкунунуң үезинде кижиниң организминиң таарыштынарының онзагай чүүлдерии улам ыяап шинчилеп көөрү. Ол сорулга-биле Владимир Ляхов, Валерий Поляков болгаш Абдул Ахад Момаид медицина шепелделериниң бүдүн комплекизин күүселивр. оон үезинде космонавтыларның ажылдап шыдаар аргазын, дензи чок байлалдың таарымчалыг эвес салдарын чайлавырының аргаларының дөштинин үнелеп көөрү кирип турар.

Биологтуг шенелделериниң болүүн эгелээн. Оон сорулгазы, чижээлээрге, шилиттингеи үнүштерде белок болгаш кальций солчулгалының онзагай чүүлдерии өөренип көөрү, а аквариум балыкчыгаштарының база хлореллаларының чижээнге нарын экологтуг системаның быжыг турушчуун үнелеп көөрү.

Владимир Титов болгаш Мурга Манаров «Айнур» дерекселге белоктуг препаратгарның микрогравитациияның байлалдарында монокристаллдарны алырының технологиязын ажылдап кылып алыр сорулга-биле шенелделерии эгелээннер. Олар интерферонну белүүнүң электрофоретиктиг ярыглаашкының чорудар. Черниң атмосферазының оптикалыг шынарын тодарадыр талазы-биле элээн каш хемчээшкиннерни чорудар.

Ажыл хүнүнүң иштинде космонавтылар транспорт корабльдарында хүү дериг-херекселдерии солуур. чүге дээрге Владимир Ляхов болгаш Абдул Ахад Момаид «Союз ТМ-5» кораблье черже аап келирлер.

Шинчилекчи эмчи Валерий Поляковтуң үнелээшкини-биле алырга, беш космонавт кадык, оларның байлалы акы.

МАНАДЫР ҮЕ ЧОК

Кызылдың хууда чуртталга тудуунуң «Спутник» районунда байдал дугайында

Чамдык кижилер бүзүревези чадавас боор. Кызылдың хууда чуртталга тудуунуң «Спутник» районуига эрткен субботаларның бирээзинде куда дүшкеп. Ол районнуң тудуу июнь айның төнчүзүнде эгелээн. Ам ында куда дүжүп турар дээрзинге, шынапла, бүзүрээри берге. Ынчалзажок ында бажың тудар участок алган бир хамаатының херимнеп, түр чурттаар бажың тудуп турар участогунга куда дүжүргени ылаптыг шын. Оны амыдыралдың шапкын агымының, кандыг-даа доктарлар түрзажок, соксаш дивезинин херечизи деп чугаалап болур деп бодаар мен.

«Спутник» районнуң тудуу эгелээр, төлевилелдерии кылып турар дугайында бистиң солунуң март 6-да номеринге бижээн бис. Июнь айда ол районнуң тудуунга хамаарыжыр айтырыгларны сайгарып чугаалажып көрген хурал болган. Ол хуралга СЭКП обкомунуң секретарьлары, Дээди Советтиң Президиумунуң, Министрлер Чөвүлелиниң харыысалгалыг ажылдакчылары кириштикенин барымдаалап көөрге, республиканың удуртур органнары ол чурттала тудуунуң районучө кайы хире кичээлей салып турары илдең-дир. Ынчаннайн канчаар. Кызыгга хууда чуртталга тудуунуң ол девискээриниң тудуу 2000 чылга чедир ег-бүле бүрүзүн түскай бажың азы квартира-биле хандырар программаның чарылбас кезээ болур ужурлуг.

Ол-ла хуралга бажың девискээрлериниң түвазарының, чээли бээрининг, материалдар-биле хандырылганың — ниитизи-биле хуузунда бажың тудуп алыр күзелдиглерге эң таарымчалыг байдалдарны тургузарының талазы-биле хөй айтырыгларны чугаалажып, дутуруушкан турган.

Кызыл хоорайның хууда бажың тудуунуң «Спутник» районунуң ажылчын төлевилелдерии бүткен, участоктарны хуваап эгелээн. Ниитизи-биле бо хүннерге чедир ында 160 ажыг ег-бүлеге участоктарны айтып берген. Ында ажылдар кайы хире чорун турарын көөр дээш, субботала эртежиж чеде бердинис. Эң бертики девискээрде бир бажының крышазын шифер-биле шуут-ла шыва берген туру. Иштин шалалап каашкан, сонга, эжиктери белек кежүргеи бажының эзэи—хоорайның № 11 ПТУ-зуның мастери, аныяк специалист Федор Хажыкы болду. Ачазы, ийи төрели — дөрт кижи ажылдап турда оларның кылган ижи — бажыны удавас бүдө бээрияге бүзүрел кыптыгын келир. Олардан бир участок ажылдыр девискээрде автокран узун КамАЗ машинада чүдүрүп экелген будун хаяа плиталар дүжүргеи туру. Оон ээзи Владимир Ильич Совренко ол хүнгү ийиги рейсче далажып чорупту. Улуг панель плиталардан (стандарттарга дүүшпес, бракталган кезектерден чыыр) эптээр бажыны ол «Тудуг кезектери» комбинаттан (ам Бажың тудар комбинат) садып алганын кадәйы чугаалазы. Оларның девискээриниң тудуу 2000 чылга чедир ег-бүле бүрүзүн түскай бажың азы квартира-биле хандырар программаның чарылбас кезээ болур ужурлуг.

Ол-ла хуралга бажың девискээрлериниң түвазарының, чээли бээрининг, материалдар-биле хандырылганың — ниитизи-биле хуузунда бажың тудуп алыр күзелдиглерге эң таарымчалыг байдалдарны тургузарының талазы-биле хөй айтырыгларны чугаалажып, дутуруушкан турган.

Кызыл хоорайның хууда бажың тудуунуң «Спутник» районунуң ажылчын төлевилелдерии бүткен, участоктарны хуваап эгелээн. Ниитизи-биле бо хүннерге чедир ында 160 ажыг ег-бүлеге участоктарны айтып берген. Ында ажылдар кайы хире чорун турарын көөр дээш, субботала эртежиж чеде бердинис. Эң бертики девискээрде бир бажының крышазын шифер-биле шуут-ла шыва берген туру. Иштин шалалап каашкан, сонга, эжиктери белек кежүргеи бажының эзэи—хоорайның № 11 ПТУ-зуның мастери, аныяк специалист Федор Хажыкы болду. Ачазы, ийи төрели — дөрт кижи ажылдап турда оларның кылган ижи — бажыны удавас бүдө бээрияге бүзүрел кыптыгын келир. Олардан бир участок ажылды

Партийжи амыдырал

УЛАМ ЫҢАЙ ДЕМОКРАТЧЫДАР

СЭКП-ниң Уставының негелделеринге, партия Төп Комитединиң июль (1988 ч.) Пленумуның шиитпирлеринге дүүштүр республиканың партия организацияларында харысалгалыг кампания отчёттар болгаш сонгулдалар чоруп турар. Ол болза коммунист бүрүзүнге шынгыы шылгалда, күш-ажылчы коллективтиң амыдыралынга чугула болуушкун болур.

«Партия организацияларынга отчёттар болгаш сонгулдалар дугайында» СЭКП ТК-ниң доктаалында мынчаар айыткан: «Отчёт-сонгулдалыг кампания эде тургустунуушкуну хамыладыр, политиктиг системаның реформазын бодандырар, шиитилелдиң болгаш партияның амыдыралын улам ыңай демократчыдар талазы-биле конференцияның ажылдап кылган айтыышкынарын херек кырынга күүседиринге чугула үе-чадазы болган турар ужурлуг».

«Удуртур партийжи органнарга сонгулдаларны эрттирер дугайында инструкцияны» СЭКП ТК-ниң Политбюрозу чоокта чаа бадылаан. Ынчангаш амгы отчёттар болгаш сонгулдалар чаа ёзу-биле эртер. Отчёттарны болгаш сонгулдаларны эрттиреринде кандыг чаа чүүлдер барыа?

Бирээде, бо отчёт-сонгулдалыг кампаниядан эгелээш, партияның сонгулдалыг органнарынга, райкомнаан партия ТК-га чедир чангыс албан-дужаларынга коммунистерниң сонгуларын ийи беш чыл-биле кызыгаарлаарын киирген.

Ийиде, хоорайның азы районуң партия конференцияларынга делегаттар сонгуруубиле чергелештир үстүнде турар партия комитединиң составынга кандидатуралар депшиттер эргеги партия эге организацияларынга бир дугаар тыыскан.

Үште, парткомнарның азы партбюроларның хуралдарынга партия эге, цех организацияларының секретарьлары, оларның оралакчыларын, партия комитеттериниң пленумнарынга партия хооркомунуң, райкомнарның, обкомнуң бюро кежигүннерин, секретарьларын чажыт бадылашкынынга, күш-ажылчы коллективтиң амыдыралынга чугула чорударын киирген. Партия комитеттериниң секретарьларын сонгуурда элээн каш кандидатураларны киирип болур.

Дөртте, бадылаашкын үезинде чажыт болуруунуң эргежок чугула корум-чурумун тургузарын хандырар. Коммунистер, конференцияның делегаттары бюллетеньнерни алгаш, тускай кабиналарга киргеш кедгеш, бадылаар кылдыр урналарны тургузар.

Удуртур партийжи органнарга сонгулдаларны эрттирер дугайында чаа Инструкцияда оон өске-даа чаа үүлдерни киирген, олар болза отчёт-сонгулдалыг хуралдарны болгаш конференцияларны эң-не кадбак демократтыг үндезинге эрттирерин хандырар арганы бээр.

Амгы үеде бистиң кол кичээнгейивис партия эге организацияларында отчёттарның болгаш сонгулдаларның эртип турарыче угланган. Эрткен чылдарда дег, отчёт-сонгулдалыг хуралдар партия бөлүктеринден, цех партия организацияларындан эгелээн. Сентябрьда партия эге организацияларының отчёт-сонгулдалыг хуралдары, октябрь-ноябрьда районнарның, хоорайның партия конференциялары, декабрьда партияның область организациязының конференциязы эртер.

Партия эге организацияларының канчаар ажылдап турар болдур, оон ажылчы чонуң бот-идепкейи, чогаадыкчы ажыл-чорудулгазы, социал-экономиктиг хөгжүлдениң дургедээшкини, эде тургустунуушкуну кол хамаарыжыр. «Ленинчи орук», «Торгалыг», «Тинлелге», «Кызыл тараачын» совхозтарның болгаш оске-даа партия организацияларының кижилер-биле ажылды экижидеринче кол киҥээгейин угландырганындан салдынган сорулгаларны чедиишкининг шиитпирлеп, планныг онаалдаларны база социалистиг хүлээлгелерин күүседиринче болгаш ажыр күүседиринче коллективтиң сырый каттыштырып турар. Партия ажылын эде тургузарының кол утказы болза, кижилер-биле ажылды үндезинин-биле экижидери болур, ынчангаш үстүнде адаан партия организацияларын кончуг шын кылып турарлар.

Дыка хөй партия организацияларының бо хүнерде коммунистериниң, күш-ажылчы коллективтериниң беримчелиг, эки ажылдаарынче сагыштыг салып келген. «Кызыл тудуг» эргелинде Кызыл-оол Биче-оолга удурткан тудугжу бригадада партбөлүктүң отчёт-сонгулдалыг хуралынга коммунистериниң инициативазы-биле коллективтиг харысалгалыг чоруктуң принциви-биле чедиишкининг ажылдап турарын демдеглээн. Сөөлгү чылдарда күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чорук кызырылган, тудугжулар планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде В. Борбак-оолдуң удуртканы шеверлекчилер бригадазының, «Көк-Тей», «Совет Тыва», «Чыраа-Бажы» совхозтарның сут-бараан фермаларының, «Саян» совхозтуң Сесерлиг салбырының хойжу бригадазының, «Ак-Туруг» совхозтуң мал чеми белеткээр бригадазының, «Барлык» совхозтуң Аксы-Барлык салбырының хову бригадазының болгаш оскеда коллективтериниң партбөлүктеринге болган отчёт-сонгуллалыг хуралдар ажыл-ишчи ёзу-биле, шүгүмчүлекчи байдалга болуп эрткен.

Ындыг-даа болза чамдык отчёт-сонгуллалыг партия хуралдары коммунист бүрүзүнүң ажылынга ханы анализ кылбаан, бодунуң ажыл-чорудулгазынга шүгүмчүледиг үнеледи бербээн болуп турар. «Хемчик» совхозтуң Ыйгылак сут-бараан фермазынга, «Бурунгаар», «Искра» совхозтарның автопарктарынга, «Красноярскгэстудугнуң» № 2 механколонназынга, «Каа-Хем» хөмүр-даш разрезинин даг участогунга болгаш оскеда-даа черлерге болган партбөлүктериниң партия хуралдары куду деңнелге эрткен.

Ам партия эге организацияларында отчёт-сонгуллалыг хуралдар чоруп турар. Отчёт-сонгуллалыг хурээла партийжи принципиалдыг чугааны чорудары отчёт кастыкелден улуу-биле хамаарыжыр. Ынчангаш ону кылдынган ажылдың шүгүмчүлелдиг анализин кылырынче, четпестерни, чедир кылдынмаан ажылдарны тодаргай айтырынче углайдырар. Бо чылдың сес айларының түнели-биле алырга, эвээш эвес бүдүрүлгелер, организациялар, совхозтар планныг онаалдаларын күүсетпээн. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер, бүдүрүлгени интенсификастаар, продукцияның ботүнезин чингедир, шынарын экижидер талазы-биле партияның айтыышкыннарын канчаар күүседип турарын анализтээри чугула. Бот-орулга-чарылганы, бригада керээзин канчаар иентередип турарыл? Чиг эттиң, материалдарның, одаар чүүлдүң, энергетиканың курлавырларын камнаар дээш демиселдиң ажыктыы кайы хирел? Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаар, организастыг чоруктуң экижидер, коллектив бүрүзүнге кандыгдаа корум-чурум үрээр чоруккa шыдажыр аргажок байдалды тургузар дээш чүүү кылганыл? Өске-даа айтырыгларга хуралдың кыржикчилери чогуур, чедингир харыыларны алыр ужурлуг.

Отчёт-сонгуллалыг хуралдарга совхозтарның ажыл-ишчилери чугула сорулгаларны чугаалажыр. Чамдык ажылагыйлар мал ажылының продукциязын бүдүрериниң планын күүседип шыдаваан, эвээш эвес малды хораткан. Мал чемнериниң белеткелинде четпестер хөй, планныг онаалдаларын күүсетпейн турар. Дүжүт ажаан алышкыны эгелээн, оон баштайгы хүннеринде безин организас чок чоруктар, техниканы шынар чок септээри идерээн. Ол болза Таңды, Кызыл болгаш оскеда-даа районнарның ажыл-агыйларынга хамаарыжыр. Продукцияның бот-үнези чүге улугул, интенсивтиг технологияны, мурнакчы дүржулганы, күш-ажылды организастаарының чаа девирлерин чүге кошкак пептередип турарыл, ону коммунистер шүгүмчүлекчи ёзу-биле ханы анализтеп көөр.

Дүргелээшкинниң нарын сорулгаларын ажылчы чонуң идепкейлиг киржилгези чокта шийтпирлеп шыдавас. Кижи факторуң идепкейжидери, кижи бүрүзүнүң идепкейин көдүрери, медерелин бедидери болза партия организацияларының идеологтуг болгаш масса-политиктиг ажылының кол сорулгазы болур. Бо айтырыглар кайы хире шиитпирлеттинип турарын хуралдарга шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, идеология ажылының амыдырал-биле харылзазы кайы хирел, партияның бо чугула херээнге коммунистериниң ролю, кирүилгези кандыг болуп турарын тодарадыр.

Партияның отчёт-сонгулдалыг хуралдарынга партия организацияларының дайынчы арга-шинээн бедидериниң, оларның ажылының стилин, арга-методтарын экижидериниң, коммунистерниң бот-идепкейин, харысалгазын өстүрериниң, кадрлар кижизидилгезинин, хөй-ниитн организацияларынга удуртулганы чогуур деннелге тургузарының, партийжинин арыг арыншүүрүүнүң дугайында ажылашкын чугаа болур.

Хуралдарга партийжи принципиалдыг шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыры чугула, ол партия организацияларының ажылының дугайында отчёттарны шыңгыы анализтеп чугаалажыр арганы бээр. Шүгүмчүлел дорт адрестиг, четпестерниң чылдагаанарын, ону эдип алырда чүнү кылырын тодаргай айтыкан болуп ужурлуг. Коммунистерниң бүгү саналдарын, сүмелерин үчётка алыр, оларны күүседиринин хемчегерин ажылдап кылыр.

Бүгү партия организацияларынга четпестерге эптеш чок байдалды тургуспас болза кандыг-даа эде тургустунуушкун болбас. СЭКП ТК-ниң июль (1988 ч.) Пленумунуң негелделери партия хуралдарының ажылынга тодаргай угланыышкын болур ужурлуг. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болгаш партияның XIX Бүгү-эвилел конференциязының шиитпирлерин күүседир дээш партия эге организациязы бүрүзү, коммунист бүрүзү чүнү кылырын анаа тодарадыр.

Виталий ВАЛЬКОВ.
СЭКП обкомунуң партийжи организастыг ажыл килдизиниң эргелекчизиниң орлакчызы.

МАСТЕР АЛЕКСАНДР СЕРЕНГИ

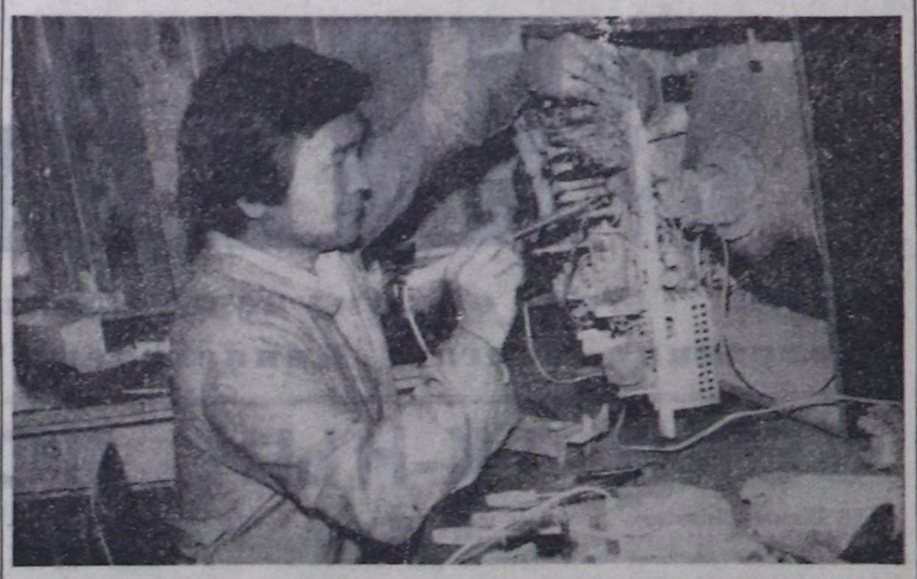

«Х Улуг хурал» совхозтуң төвү Баян-Кол суурда амыдырал хандырылгазының комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунуң коллективи чаҥгыс чер чурттугларынга амыдырал хандырылгазының ачыдуза чедирилгезин экижидер сорулганы салган ажылдап турар. Ол сорулга багай эвес күүсеттинип турар. Чүге дизе, улуг эвес бо коллективтиң кежигүнү кижи бүрүзү ниити ажыл-херекке төлептиг үлүг-хуузун киириштирер дээш кызымак ажылдап турар.

Александр Донгакович Серенги—комплекстиг хүлээп алыышкын пунктузунда радиотелеаппаратура септээр мастер. Чагыгларның септелгезин эки шынарлыг кылдыр чорударын ол чедип алган. Мастерниң ажылдаар өрээлинде септедирибиле чыглы берген чыдар телевизорлар көзүлбеди. Чагыглар эвээш бе? Чок, чагыглар бар. Кол-ла чүве—оларның күүселдезин саадатпайн чорудуп турары. Ынчангаш дүрген септедири-биле берип каан телевизорну эзэи ол-ла хүн беш шактан соңгаар иээп ап алыр. Александр Донгаковичиниң ажылды шак мынчаар тургузуп алырынга чүү идиглиг болуп турарыл? Радиотелеаппаратуралар септээринге кердүнген артык кезектер-биле хандырылга мында ниитизи-биле багай эвес. Оон аҥгыда, А. Д. Серенги хүлээнген ажылынга кызымак, ак сеткилдиг. Ынчангаш хууда алган планныг онаалдазын ол ай санында күүседип турар.

Мастер ачы-дуза чедирилгезин чүгле баян-колчуларга эвес, кожазы Терлиг-Хая суурнуң чурттанчыларынга база чедирип турар болгаш аҥаа бо-ла чеде бээр.

ЧУРУКТА: мастер А. Д. Серенги телевизор септеп олур.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«ШЫҢГА» харыы

АЙТЫП БЕРГЕН

Шагаан-Арыг хоорайның чурттакчыларының хуузунда малынга сиген кезип алыр шөлдерин «Найырал» база «Улуг-Хая» совхозтарның малы саза базып, чип турарының дугайында «Шын» солунга бо чылдың июль 15-те «Мурнаан кижиниң чолу» деп материалга шүгүмчүлээн. Ол талазы-биле айыткан фактылар шын болган, ынчангаш хоорайның чурттакчыларынга сиген кезип алыры-биле өске черлерни айтып берген дугайында харыыны Улуг-Хем РАУК-туң даргазы Николай Тимофеевич Букша редакцияга дыннаткан.

Оон аҥгыда Жданов аттыг совхозтуң Улуг-Хем унундан белеткээни сигенининг чамдыызын суг алган дугайында агроном Владимир Бады ол үеде аҥаа чораан корреспондент Кодур-оол Оюнга чугаалаанын солунга бижээн бис. Ындыг факт турда-ла, эш Н. Букшаның харыызында кезип белеткээн сигенни сут ынчан албаан турган деп бадыткаан-дыр. Бо фактыны бистиң корреспондентивис РАУК-ке база катап айыткаар, шуут бүзүредир боор деп идегедивис.

Кудумчу байырлалы

Эрткен субботада Шагаан-Арыг хоорайның баштайгы кудумчузу болур, Совет Тыванның 30 чылы аттыг кудумчузунуң байырлалы болуп эрткен. Аҥаа оон чурттакчылары баш удур белеткенип, херимнериниң ишти-даштын арыглап, будуп чаарткан.

Ол хүн кызыл тукчугаштардан байырлыг шинчи кире берген кудумчунуң чурттакчылары бажыңнарының дужунга столдарга боттарында бар аъш-чемниң дээжизин делгээн. Кудумчунуң бир бажында чурттап орар Галина Чөреве изиг хан, быштак, тараа, сокпаан далган дээш национал тыва чемниң дыка көвей хевирлерин байырлалдың киржикчилерине сонуургаткан болгаш амзаткан.

Столунуң кырында изиг шайлыг орус самовар делгеп алган ийи кырганга чеде бердим. Ында оон аҥгыда виктория дээр улуг чемниг честкекат, вишня, бдинылар дээш, чок-ла чүве чок.

— Бистиң огородтарывыска кандыг-даа кат-чимисти өстүрүп ап болур-дур ийин—деп, Мария Степановна Стеничкина биле Анна Павловна Ганина чугаалады. — Биске иогаз, кат-чимис өстүрүп бээр кижилерни сонгаартан чалап турган херек чүү боор? Керүнер даан, кожавыс Борис Изотовтуң өстүрүп алганы арбузу кайы хире улуг болгаш чаагай-дыр!

Ол аразында ВЛКСМ-ниң 60 чылы аттыг шөлге кудумчунуң хоочун чурттакчыларынга болгаш уран чүүл ажылдакчыларынга сөстүг берген. Оларның бирээзи, пенсионер Михаил Семенович Абраменко чурттакчыларның кол нуруузунуң бодалын мынчаар илереткен:

— Хоорайның баштайгы кудумчузунга чурттаары хүндүткелдиг болгаш чоргаарачыг. Ынчалза-даа машина шимчээшкинин өске кудумчудан бистинче чайыптарга, ол довуракты, даап-шимээнниг апарган. Оон чаагайжыдылгазы ам-даа четпес. Чурттакчыларның бажыңнарынче хоорай чылын киирер айтырыг амга чедир үзе шиитпирлеттинмээн.

Харылзаа ажылдакчызы Любовь Колоколованың чурттап орар бажынын тускай комиссия кудумчуда эң эки кодан-деискээлиг деп санаан. Делгелге организастаан дыка хөй чурттакчылар өртектиг белектер-биле шаҥнаткан.

Хооркүүском, райкүүскомнуң оргкилдизи болгаш херээжениер чөвүлелдери кудумчу байырлалын ниитизи-биле багай эвес организастаанын айтыры чугула. Ынчалза-даа чамдык кижилерниҥ күүзээшкиннери мындыг болган: кудумчуга машина шимчээшкинин доктаатказын, байырлалды оон бодунга эрттирген болза эки; ону чечек делгелгези дээш ышкаш өске хемчеглер-биле капсырлаштырбас турган; хөгжүм шимелгезин организастаан болза, байырлыг шинчи улам экижиир ийик.

Кодур-оол ОЮН.

АРЕНДА КЕРЭЭЛИГ ХОЙЖУЛАР

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң кол экономизи Александр Ооржактан ук ажылагыйда бот-орулга-чарылга, керээ дутайын айтыра бээримге. Дарышмаа Орусовна биле Бадый Доржуевич Куулардан аренда керээзи-биле районда эң баштай ажылдап эгелээн хойжулар дээрзин дыннатты.

Аренда керээзи мал ажылында чаа үүл-дүр. Ол дээрге хамык-ла кажаа-хорааны, одар-белчиниң-даа совхозтан хөлезилел алгаш, ону ажыглап тургаш, хүлээнгени малындан чогуур түүнүг продукцияны дужаары-дыр. Бо арганың бир онзагай үүлү болза, ук керээ ийи хевирлиг: бир талазында, ол-ла бүгү үүлдерни хөлезилел албайн, өг-бүле керээзинде ышкаш, шак мынчалдыр ажыглаар, а ийи талазында, хамык үүлдерни шуптузуп хөлезилел алыр. Өг-бүле керээзинден бир ылгалы—керээни чангыс чылда эвес, оон узуп хуусаада чарып алыр.

Кол экономист биске чаа арга-биле ажылдап турар малчыннарын адап сонуургалыр дээни таварылга эвес. Ынчангаш оларны аал-оранында кайда турарын айтып берген. Ааллаа Дарышмаа Орусовна бар болду. Чогум ол керээжен малчын аренда керээзин углап-башкарып турар кижи ол. Кайызы-даа 29 чыл хойжудап келген. Ындыг болганда, дуржулга-даа улуг. Аренда керээзинче киреринин мурнунда, оон онзагай шынарлары чүл, совхозунга база боттарынга-даа ажыктыы кандыгыл дээрзин элээн өөредип алган. Ынчангаш керээни олар совхозу-биле үш чыл хуусаадыг кылдыр чаргаш.

Амгы үеде 340 койлуг, баштайгы төрүүн хоюндан чүске онаштыр 76 хураганы алыр турган, ону ажыо күүсеткен. А ийиги чылда 80 дараазында чылда 90 хураганы өстүрүп доруктургаш, дужаарын керээде айыткан. Бир хураганың ортумак дезизи 26 килограмм болган. Ол база-ла керээде көрдүгениниң хөй.

Бо чылын 15 тонна сигенни белеткээр худээлелиг турган, ам күүседип аҥкан. Эрткен чылын 10 тонналы кезип белеткээн. Дарышмаа Орусовна биле Бадый Доржуевичиниң чаргыдалары, оруглагары кандыг болурун керээде шуптузуп мык бижип каан.

Хөй ажылында эки чүүлдер база четпестерини-даа дугайын Д. Куулар-биле чугаалашкан бис. Ажыглыг-ла болза төрүүн хөй денеен турда, мынчан таварын бооза-дыр язы эдерижлеге киирери чугула деп, ол санап турар. Хөй чылда ажылдап келген кижи хөлүн кайын чазар. Шынап-ла, хунан хойларның организми четчелешпээн болур. Олар төрүүрге чамдыктарынга дыка халалыг, хураганын албас азы тоттурбас-даа болгулаар. Бода бүгү үүлдерни ол көрүп келген.

«Октябрь 30 чылы» совхозта хураганы орай аҥылап турар. Чылдагааны —малчыннар чедиишпес. Оон аҥгыда сакманчылаар кижилер базала чедиишпейн баар.

Бо чылын хойну тарып боозадыры-биле ажылды совхозу эрте эгелээнин ол мактап олурар чорду. Оон аҥгыда бир саналы чүл дээрге хураганы аҥылап дужаарган соонда, ол дээш дораан саналжыр болза эки, чыл төнчүзүнге чедир маназан херек чок. Чамдыкта совхозтан мал чеми алырга, оон шынары багай болур. Эрткен кыжын Дарышмаа Орусовна биле Бадый Доржуевич совхозундан сиген алырга, ол дүдүк болган, а ертээн шынарлыг сиген-биле дөмей тыртар. Бо чылын ындыг чорук болбас боор деп, Д. Куулар идеген чугаалап олурду.

Бо малчыннар хуузунда дузалал ажыл-агыйлыг. Эрткен чылын чүгле сүт дужаагаш, немей 3 мүң рубль орулганы алган. Ол дээрге совхозунга база улуг дуза-дыр. Ынча хөй сүттү дужаарганы сонуургаш, а тыва малчын кижиниң кыжын чиирп-биле белеткеп алыры азыржы-саржаа бар болгай дээрзин Дарышмаа Орусовнадан айтыдым. Ол чемнерин сентябрь, октябрь айларда белеткеп алыр. Чогум чайын шүүт үндүрбезбиле артыкшылдыг сүттү дужаан турар улус болду.

Шын харын, экини эки дээр. Ынчаарга бо малчыннарны чемелеп-ле болур үүл болза, чайын тайгалаваан, суур-чанынга изиг черге дүүрепкен. Хой кыргылдазы, чуулдазы саадаш. Адар-Төште чайлаанче үмзээнер. Ол четпес.

А совхозунуң талазындан аренда керээзинче баштай кирген малчыннарны ам-даа деткнир, чогум ол арганың утказы үүл дээрзин ам-даа тайылбырлаар, өөредир херек. Бир-тээ аренда керээзинче кирген болганда, ол малчыннарга биллиимее айтырыгларда хөй болур. Оон аҥгыда бо арга-биле «Октябрь 30 чылы» совхозтуң өске-даа хойжуларындан ажылдаар күзелдиг улус хөй. Оон ажыктыын малчыннарга бүзүредир, орук айтыр херек. А бо ажылды совхозтуң специалистери — экономистер, зоотехниктер, бухгалтерия аппарадының ажылдакчылары организастаар ужурлуг.

Седен ХЕРТЕК.
Бистиң корр.

ЧУРУКТА: Дарышмаа Орусовна Куулар.
Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХАЛАПКА ЧЕДИР КАШ БАЗЫМЫЛ?

Чер ажылында ажыглап турар янзы-бүрү чемишчидилгелер, пестицидтер дээш өске-даа бүдүмелдер, бир эвес оларны шын кадагалавас, ажыглавас болза, хоран апаар деп чүве ук бүдүмелдериниң бараанын бези көрбээн кижиге билдингир. Ол бүдүмелдерни кадагалаарының болгаш ажыглаарының негелделерин, технологиязын хажык чок сагыыры чер ажылының специалистеринге дорт хүлээлге.

Совхозтарның удуртукчулары, эң ылангыя агрономнары ол негелделерни сагывайн турарындан озал-ондак болуп турганын билир мен. Ажык черге азы ойбак-дыдык складтарга кандыг-даа хайгаарал чок чыткан бүдүмелдер чигеш, өлгеннер база бар... Эрткен күзүн Таңды районда «Коммунизмниң хереги» совхозка, минералдыг чемишчидилге чигеш, 4 инек өлүп хораан болду. Кадагалал чок чыткан чемишчидилге чигеш, мал өлгенниң чижектерин ам-даа адап болур. Бо чүүлдү номчаваш, солуунуң номчукчузу ол хевирлиг озалдыг таварылгаларны сактып кээри чадавас. Дириг амытан-даа болза, угаанныг болгаш, кижи чүнү чиирин, чивезин билип чоруур чааганыг. А бир эвес совхозтарда минералдыг будүмелдерниң кадагалаашкыны, ажыглалы ол хевээр багай артар болза, хөрзүн, суг, харын-даа шаҥнарда дүжүрген тараа-биле холужүп, ону дамчыштыр кижилер-даа хорананыр болгу дег. Чамдык ажыл-агыйларның шаҥнарында ындыг аймылдыг таварылганын болу берип болурунуң демдээ бар. Оон чижээ. Бии-Хем районда «Саян» совхозтуң Сушь суурда шанда малга бээри-биле белеткен турар тараа чарбазының мырынай чанында минералдыг будүмелдер оваазы бар. Чарба-биле будүмелдер холужуп чыдар, Шаҥның эргелекчизи Күкүжей Барымзаевна Маады мал чеминиң чанында кайдыг будүмелдер чыдарын билбес болду. Будүмелдерни урган оруктыдык хап-савада үүжүк-бижик балалган. Чогум кайы будүмелдер дээрзин билип алыры берге. Чарбаны мал чип турар, а оон эът, суду кижилериҥ аяк-савазынга баар болгай.

Тараа шаҥнарының девискээринге, ында складтарга, сарайларга минералдыг чемишчидилгелер, пестицидтерни дүжүрүп турары массалыг болуушкун апарган деп Бии-Хем районуң совхозтарының шаҥнарын көрүп чораан билдивис.

«Шаҥнарда өртке удур камгалал байдалды дыка багай, өрт өөрүрер хереккелдер чедишпес, чамдык шаҥдарда шүүт чок, электри тогу дамчыдар сывырындак демирлер, үзүк-чазык, тараа арыглаар машиналарның электри дериглезинде өртке айыыл чок чоруктуң негелделерин сагывайн кылган чүүлдер кайы хөй — деп, Бии-Хем районда күрүениҥ өрт хайгаарал черинің инспектору В. Н. Бологов чугаалап турду. — Ынчалза-даа ол-даа ажырбас. Бир эвес өрт үнер болза, шаҥны-даа катап тудуп ап, тараану катап өстүрүп ап болур. А шаҥнарда дүжүрген, ында төктүп-чайлып чыдар будүмелдер хатсалгын, өл-шык, довурак-доозуи дамчып, тараа-биле холужар, оон уламы-биле кижилер хоранаанын өлүр болза, ындыг чидиригни катап тургузуп ап шыдавас бис». Виктор Николаевичиниң чугаазы шын. «Саян» совхозтуң Сушь салбырында тараа шаҥының бир узун сарайының адаанда чемишчидилге деэш өске-даа будүмелдер ында-мында овааларттына берген, дүжүт ажаалдазының үезинде тараа дүжүрүп, кургадып болур шөлду эжелеп чыдар. «Кызыл тараачын» совхозтуң төп шаҥының девискээринде минералдыг чемишчидилгелер складының эжиктери үрелгеш, ажык арткан, дески шиферден кылган ханалары бузулган. Складтың иштинде дүжүрген минералдыг чемишчидилге өл-чаъска үрелип, эстип, аммиак дээр газ-биле чыттанып чыдар.

Минералдыг будүмелдер складтарын кижилер чурттап турар черлерден ырадыр тудар ужурлуг. А «Кызыл тараачын» совхозтуң склады Туран хоорайның чурттаргa бажыңнарындан үш чүс-ле метр хире черде. Өл-шыкка эзилген будүмелдер чаъс суу-биле бажыңнарның девискээринче кирип, озал-ондакты болдуруп болур. А ол бажыңнарда өг-бүлелер бичии ажы-төлдүг болуру чугаажок. Минералдыг чемишчидилгелерни шын эвес кадагалазының уржуунда, өлүм-чидим чок-даа болза, айыылдыг таварылга Бии-Хемге бир катап болган. «Саян» совхозка минералдыг чемишчидилге-биле кады газтыг баллоннарны шыгжап турган. Өл-шыкка минералдыг будүмелдер эстип, иээп. Оон уламы-биле газтыг баллоннар иээш частый үнген. Өлүм-чидим чок болганы чаваан болган деп ол таварылга дугайында районда ам-даа утпаанар. Ынчалза-даа чемишчидилгелерни, гербицидтерни, хораныг будүмелдерни шын кадагалаарын амга чедир негелделерге дүүштүр организаставаан. Оларның шуптузуп тараа шаҥнарының девискээринде аппарын оваалап турар. «Өөк» совхозтуң төп шаҥында минералдыг чемишчидилге ажык дээр адаанда. Оон хапсавазы орбак-самдар. Шаҥдан ырак эвесте минералдыг чемишчидилгелер склады бар. Ону ажыглал чок тургускынындан үрелген. Ажыгларайн барганының бир чылдагаанын—оон иштинче улуг машиналарның кирип шыдавас болганы деп шаҥның ажылдакчылары менээ тайылбырлады. Чок. Ол чылдагаан эвес. Хаптап, савалап каан чемишчидилгени складка дүжүрүп алырының аргазы канчап тывылбас болду. Ону чүгле чүүктү дүжүрер, шыгжаар тура чок чорукбиле тайылбырлап болур. Бо шаҥда улуг тараа складын минералдыг чемишчидилгелер склады кылдыр эзлээн. Ол склад база ажык. Ында чемишчидилге төктүп-чайлып, үрелип, чыттанып чыдар. Оон ниити деңзизи 200 тонна хире бар. А шаҥның девискээринде ажык дээр адаанда чыдар чемишчидилгениң хемчээли оондаа хөй. Минералдыг будүмелдерни девискээринге эндере эккеп төккен шаҥга дүжүрген тараа аймаа оларынь-биле холужа бербес деп, ким бөгүн бүзүредиг чугаалап болурул? Бии-Хем районуң удуртукчулары бе, совхозтарның директорлары, агрономнары бе?

Ийе, олар бөгүн ынчаар чугаалап болурлар. А даарта?.. «Саян» совхозка минералдыг чемишчидилге шыгжаан черге газ чазылган-дыр. Ону бөгүн ерт азы частыышкын деп адап турар. А кижилерниң кадыкшылы, хавын-даа аны-тыны-биле холбашкан херек дээш харыысалга улуг болур ужурлуг. Чүгле Бии-Хемде эвес, а республиканың өске-даа районнарында база ындыг чүүлдер бар.

Шаҥгыр-оол СУВАҢ.

Бир чагаага хамаарыштыр

ЧҮҮ ДЕП БОДАП ТУРАР ИРГИ?

Бо чылдың август 10-да «Шын» солунга Даш-оол Лопсаннын «Фермага бригадир биле учётчик херек бе?» деп материалы үнүп. Шынап-ла, өзээнге кирер бижээн чүүлдер бар-дыр. Амгы эде тургустунуушкун, бот-орулга-чарылга, бот-акпаланыышкын үезинде ажыл кылбас, аңаа-ла аас-биле ажылдаар бригадир биле учётчиктиң фермага херээ чүү боор. Бетп дизе ол ийи кижиниң харыылаар айтырыгларын кадып, бирээзиниң штадын кызырып каапкан болур-дур. Олдаа болза совхозка артык чарыгдал үмнес-тир.

СЭКП-ниң XIX Бүгү-эвилел конференциязы бюрократизмбиле демиселди күштелдирер, ажылда четпестерни дарый чайладыр дээни кончуг шын.

Мен борта бистиң «Нарын» совхозтуң сүт-бараан фермазында байдалдың дугайын бижип көрейн. Бистиң бо коллективте бригадир биле учётчик кайызы-даа бар, бир өг-бүленнiң улузу ажылдап турар. Та бригадирниҥ оорганнаш ындыг чүве, учётчик кижи саанчыларның, кадарчыларның санал-оналын шоолуг херекке албас, учётчик канчаар чаҥнаар болдур, шупту чүве ынчаар болур-дур. Чүгле ол дужаар, хөректеңир, оон келерезе кады ажылдап турар улузуун бак сөглээр. Мен бодаарымга, ол учётчик ёзулуг бюрократ-тыр.

Сүт демдеглеп алгаш, сүт сөөртүр машинага олурупкаш, район төвү. Нарын суур аразында аян-төлеп чоруурдур. Ындыг учётчиктиң херээ чүл?

— Билоннарны чуңар, сүттү сутта тургузуңар!— деп дужаар.

— Мен дээрге учётчик мен, сүт бижиир, сүт дужаар — мээң ажылым ол —дээр. Ындыг учётчиктиг улус-тур бис. Холу-биле ажыл кылбас ындыг кижиниң херээ чок боор ийин.

Ынчангаш Даш-оол Лопсаннын саналынга каттыжып, өске фермаларда эш-өөрүүн санал-бодалдарын дыннаксадым, ону солун дамчыштыр бижиир боор деп идеген олур мен.

Бистиң бо бижип турар саналывыс хамыктың мурнуунда совхозтарның директорларынга, профкомга, экономистерге хамаарыжыр-дыр. Ынчангаш олар чүү деп бодаарыл? Биске холу-биле ажыл кылыр улус херек.

Михаил ИРГИТ.
«Нарын» совхозтуң сут-бараан фермазында слесарь-техник.

Башкыларның август хуралдары

КАДРЛАРНЫ ХУМАГАЛААР

Мөңгүн-Тайга районның ийи-ле школазының —Мугур-Аксы, Мөген-Бүрен ортумак школаларының башкыларының август човүлел хуралы школа реформазының дөртку чылынче кирип турда, сөөлгү ийи-үш чылдардан чүнүн-биле ылгалдыгыл база чүзү-биле әрги хевээр артканыл дээрзин хуралдың нияти чорудулгазындан допчулаарга мындыг. Чүнүн-даа мурнунда, човүлел хуралдың киржикчилеринге мурнуку дет кыйгырыг, лозунгнар, илеткел, саналдар эгезинде азы сөөлүнде байыр чедиришкиннери, адыш часкаашкыннары, номнар, әмнер делгелгезин чугаалаваска, чапсар аразында янзы-бүрү бараан, аъш-чем садыглаашкыны, макталдыг көргүзүг таблицалары, хана сөлүннары бо удазда чок болган. Бир чаа шинчи болган чүве ол.

Илеткелдерге, саналдарга үе-шак ий-тап доктаттыгнан, ынчалза-даа бердинген минуталарны ажып, дакпырлаттынып, келдирлеттинип, огулуг чаа чүүлдер шоолуг эвес болган. Орукка машиназы үрелгеш саадаан Мөген-Бүрен школазының башкылары келген соонда, 2 шак ажып чорда эгелээн хурал кежээкиниң 7 шак үезинде доозулганын организас чок, шалыпкын эвес деп демделзее чогуур.

СЭКП ТК-ның февраль (1988 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң улус өөредилге органнарының сорулгаларының дугайында райкүүском даргазы К. С. Дилактың илеткели школаларда педколлективтерниң, оларның удуртулгазының ажыл-чорудулгазынга, интизи-биле чугаалаарга, шын үнелээшкинни болгаш углаңышкынны берген. Школаларның эрткен өөредилге чылында ажылының түннелдерининң болгаш чаа өөредилге чылында сорулгалар дугайында районо эргелекчизи А. С. Хорлуунуң илеткели эрги майык үлегеринге тургустунганындан өөредилге-кижизидилгедиг ажылга чүгле хаңы, тодаргай анализти берип шыдаваан эвес, харын чамдык башкыларның ат-сывын безин билбес болганы-биле, әне харысалга чок болган. Хурал болурунуң ырак мурнунда-ла «Шын» солуннуң мурнуку чүүлүнге башкыларның бодалы-биле алырга, черле эки сүме парлаттынган турбужеле, илеткелдерниң тезистерин школаларга арте-ле тарадып бербээнинден, педколлективтерни дүвүредип турар үндезин айтырыгларны эчизинге чедир сайгарар арга кайы-даа илеткелдерде хандыртынмаазы харааданчыг болган. А башкылар реформада дайгактаашкындан үштүнүп үнеринің бир аргазын чогум-на бо конференциялан манап турганнар болгай. Кулак шоюкхуже дыңнап келгенивис бүгүдеге билдингир ниити чүүлдер, отчёт, харын-даа мактанныышкын хевирлиг саналдарның ынчан колдап турган ужуру-даа ол.

Бир-ле дугаарында сөс алган Мугур-Аксы ортумак школаның директору В. Донгак коллективтиң ниити чедиишкиннеринге докпаавышаан, районнуң улус өөредилге килдизининң адынга шыңгыы шүүмүүлелди кылган. Ук килдис школаларга ажык берип шыдавастаан болганда, ону дүжүргеш, бот-башкартынылганы башкылар коллективтериниң эргезинге бээринге чедир айтырыгны тургускан. А Мөген-Бүрен ортумак школазының директору А. Дактың саналы база-ла ыңдыг янзылыг болуп, өөредилге эгелээже чедир санныг хонуктар артканда, чамдык башкылар оон чөпшээрели чокка туристеп, өскелери школадан үнүп чоруп турарын дүвүрел-биле дыңнаткан. Директорнуң сөзү-биле алырга, 6 хире башкы сентябрь 1-ниң хүнүнде школага ажылчы туружун эзлеп шыдавас байдалдыг болуп турар. Бо ийи школада ботботтарын немеп, байытчын болур хире чаа чүүлдер, директорларның медеглеп дыңнатканын ёзугаар, шынап-ла, бар. Кабинетчидилге, школада болгаш интернатта эстетиктиг дериглелер, өөредилгениң техниктиг керекселдери, эге класстарда методиктиг каттыжышкын ажылының талазы-биле Мугур-Аксында, а бүгү-ниити өөредилге, алды харлыглар-биле ажыл, школачыларны изиг чем-биле хандырарынга Мөген-Бүрен ортумак школада чамдык көскү ажылдар бары маргыш чок. Кол бааза будурулгелер болур — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг болгаш «Мөген-Бүрен» совхозтар хамаарышкан школаларынга хире-шаа-биле дузалап турары-ла шын.

Кайы-даа школада эң кол, бир дөмей четпес чүүлдер математика, орус дыл башкылаашкынында бурунгаарлаашкынының көзүлбейн туралары, өөреникчилерниң билиниң кудузу, школачылар аразында арагалаар, таакпылаар, оорланыр чоруктуң читпейн келгени дүвүренчиг байдалды тургузуп турар. Районда школачыларның өөредилге шынары 37-ле хуу болган-дыр, ол безин анаа-ла кодуртүне берген чазавас деп башкылар билии бедидер институттан хуралдың ажылынга киришкен М. О. Дамдынчаптың берген үнелээшкини-биле чөпшээрешпес, оон түннел үндүрбес арга чок. Башкы тывылбастаанындан Мугур-Аксы ортумак школага эрткен өөредилге чылында ыры кичээлдери шуут эртпейн турган, кайы-даа школада дашткы дыл башкызы эрткен, бо-даа өөредилге чылында чок болуп артышаан. Чоокка чедир-ле бистиң школаларывыска интернационалчы башкылар коллективи бар турганын Мугур-Аксында үүгуларның спорт школазының директору К. Салчак саналынга хомудал-биле чугаалап үнүп келгени таварылга эвес. Ындыг кадрдарлыг болурунга шаптыктап турар кол чылдагаан—чурттаар оран-сава чедиишпези, чамдыктарның бадыткап турары шыкаш, оларга аъш-чемниң таарышпазыдаа эвес, чүгле харын оларны коллективтерге ижиктирип шыдавайн келгенивис-биле тайылбырлаттынар. Орус дыл өөренириңге, интернационалчы кижизидилгеге оларның кайы хире ужур-дузалыын бүзүредил-даа турган херээ бар деп бе? «Үндезин кадр» деп эрги, хуралыг билиишкинден ойталаар үе келген. Педколлективтерге чамдыкта таварышкылаары дег, черчурт, аймак-төрел, өң-тала тыртар, бөлүглежир чоруктурбас ужурлуг..

Үр чылда ажылдаан, кадыкшылы баксыраан, аныяк-даа башкыларга хүндүткел, кичээнгей кайы-даа школада кошкак. Чылдагаанын ыяк тодаратпайн, аныяк башкыларны ажылдан профкомнуң сайгарылгазы чокка үндүрерки-ирер чоруктуң чижээ Мугур-Аксы ортумак школага турган. Хөөчүн башкыларның байлак арга-дүржүлгазынга бүзүревес, «Кошкенде теве херек чок» дээн ышкаш, саазын-документиге сылдан алгаш, оларны ол-бо кудуку ажылдарже сайгарар азы өскээртен ажыл тып алырынче кызамдаар чоруктуң чижээнге бо хүннерде районода школага ажылдадыр бе, ажылдатпас бе деп айтырыгда туруп турар 2 хөөчүн. 1 аныяк башкыны айтып болур. Башкыларны чурттага бажыңывыбилге болгаш чаш үүгуларлыын садык-биле хандырарының айтырыы чидиг туруп келген. Бо бүгүнү районнуң улус өөредилге киллдизи, районо чөвүлели, райкүүском доктаамал хайгааралга алган турары күзенчиг.

Салчак МОЛДУРГА.

Айтырыңар, харылап берээли

ЧИИГЕЛДЕ КЫМНАРГА КӨРДҮНГЕНИЛ?

«Экии, редакция! Солун дамчыштыр харыы ап, билип аликсап турар чамдык айтырыгларым бар. Көдээ черлерде ажылдап турар башкыларга чамдык чиигелделер билдингир. Совхоз садиктеринде ажылдап турар кижизидикчи башкыларга чурттага шөлү, электри чырыының, одаар чүүлдерниң база көдээ специалистерге ол-ла чүүлдер талазы-биле кандыг чиигелделер турарыл?»

Чечек-оол КУУЛАР.

Чөөн-Хемчик район.
Теве-Хая суур.

Тыва профоблчөвүлелдиң чурттага амыдырал хандырылга килдизининң эргелекчизи Мария Ивановна Оюндан ол айтырыгларга харылап бээрин дилээн бис. Ол анаа дараазында харыыны берген.

Коммунал ачы-дуза чедиргелгезинге чиигелделер кымнарга көрдүнгенил? Ону дараазында бөлүктүң ажылдакчыларынга көрген. Ниити билиг, эге, сес чыл, көдээ болгаш ажылчын аныяктар школаларының башкылары, директорлар, директориуң өөредилге талазы-биле оралакчызы, библиотекарьлар, бижик билбес чоруктуң үзүткаар талазы-биле штаттыг башкылар, школа назыны четпээн уруглар албан черлериниң эргелекчилери болгаш уруглар бажыңнарының директорлары база башкылары, улус өөрдилге көдүстериниң инспекторлары, школаларда узаткан хүнүгүр бөлүктериниң кижизидикчи башкылары, школа-интернаттар кижизидикчилери, интернат эргелекчилери ол дазыда кирип турар. Дазыда киргеш мергежилдерни ам-даа улаштыр номчуп болур. Ол чүүл оон аңгыда, районнарның культура бажыңнарының директорларынга, көдээ клуб, библиотека эргелекчилеринге, культура бажыңнарының, клубтарның методистерине, штатта уран чүүл удуртукчуларынга база хамаарыжыр. Оон-биле кады мал эмнээр участоктарда, пунктуларда база мал аарыглары-биле демисел чорудар станцияларда ажылдап турар дээди болгаш ортумак тускай эртемниг зоотехниктер, мал эмчилери болгаш фельдшерлер база үстүкде чугаалааның чиигелделерни алыр.

Үстүнде адаттынган ажылдакчыларга одаалгалыг болгаш чырыктыг квартираны өгбүлениң бир кежигүнүнге онааштыр тос дөрбелчин метр чүүттәлга шөлү хемчээлдиг кылдыр күүскомнарга азы олла түс-түс албан черинге, будурүлгеге болгаш организациядга хамаарыжыр бажыннарны бээр, чурттага шөлү дээш төлетпес. Хөлөзөлеп алган оран-бажынга квартира хөлезинин көдээ (суур) Советиниң күүскому азы албан черн, бүдүрүлге, организация квартираның өртээн барымдаалап оны хөлезиге берген кижиниң бодунга төлээр.

Бир эвес ажылдакчы хууда азы ашаанын, кадайының хуузунда бажында чурттап турар болза, ол өг-бүле чүгле чырыкты болгаш одалганы халас ажыглап болур.

Чурттага шөлүн, одаар чүүлдү база чырыкты халас ажыглаарын херек кырында бар ажыктыг чурттага шөлүнге дүүштүр чорудар болгаш көрдүнген норма-чижектен ону көөдедип, эвээжедип-даа болбас.

Ажыктыг шөлдү санаарда, чырык чок өрээлдерни, кухняны, коридорну, эжик аксында өрээлди барымдаалавас.

ПОСОБИЕНИ КЫМ ТӨЛЭЭРИЛ?

Айтырыг: «Штукатур-маляр мергежилди Ленинград хоорайга чедип алдым. Училищени эрткен чылын доостум. Күшажыл дептеримни өөренип тургаш-ла, «Леноблстрой» трестиң КМК-21-же (Каа-Хемде) дужаапкан турган мен. Мени ол черден дораан «Тыва суг тудуг» трестиң КМК-5-че командировкаладып чорудупкан. Анда ийи-ай ажылдаан, божуур мурнунда үнер шөлээже үйдүм. Божуур бетинде, оон соонда алыр шөлээлеримниң акша-шалының алган мен. Уруг азырап олурары дээш ай санында алыр 50 рубль хемчээлдиг пособиени чүгле чаңгыс катап апрельде алдым. Оон соонда төлевестээн. Чүге дизе ол ийи будүрүлге чери ким төлээрин аразында чүгжүп эгелээн. Сүржүп чадаштым. Мээң ышкаш, ындыг байдалдыг турда, пособиени ким төлээр ужурлугул?».

Людмила ОЮН. Кызыл хоорай.

Харыы: Күрүнениң социал страхованне талазы-биле пособиелер доктаадырының болгаш төлээрининң дугайында дүрүмүнүң 100-кү чүүлүн ёзугаар бүгү пособиелерни ажылчын, албан-хаакчы кижилерниң ажылдап турары будүрүлге, албан черн, организация (хамааты кижининң күш-ажыл дептерн кайда чыдарыл) төлээр ужурлуг. Ынчангаш силерниң күш-ажыл дептеринер кайы КМК-да чыдарыл, ол будүрүлге черининң кадрлар килдизинге, профзвилел комитединге барып, айтырыгны дарый шиитпирледип, пособиени силерге ону албаан айынардан эгелээш, уруунар бир хар четкижеге чедир төлээрининң айтырыын тургузарыңарны сүмелээр-дир мен.

Айтырыг: «Ийи дугаар оглумнуң кадыы кошкак, ону хайгаарап, азырап алыр дээш ажылдавайн олурдум. Эрткен чылын июль айга чедир ажылдаан кижи мен. Амгы үеде бичии кижилиг болгаш, ону азыраары-биле олуруп турар мен. Уруун бир харга чедир азырап олурар иелерге көрдүнген 50 рубль хемчээлдиг пособиени алыр мен бе? Айтырымга харыыны солун дамчыштыр бээрин редакциядан диледим».

Антонина ХЕРТЕК.

«Мурнакчы» совхоз, Бай-Тайга район.

Харыы: Үстүнде айтырыгга харыы берип тургаш, айытканым дүрүмүнүң 53-кү чүүлүн ёзугаар уруун бир харга чедир азыраары-биле алганы шөлээ үезинде ие кижиге бээр 50 рубль хемчээлдиг пособиени чүгле ажылдап турарларга тыпсыр. Чүге дээрге ону профзвилел комитеди ажылдап турар иеге уруун бир харга чедир азыраары-биле шөлээ бергенинин дугайында совхоз дирекциязының дужаалын барымдаалап тыпсыр. Ажылдавайн турар иеге ол пособие көрдүнмээн, ону уругнуң адазынга 30 рубль хемчээлдиг төлээр.

Айтырыгларга харыыны Тыва профоблчөвүлелдиң күрсоциал страхование килдизининң инструктору Шактар БАКЧАП берген.

КОЛ ЧҮҮЛ-ХАРЫЛЗАА

Редакцияга кээп турар янзы-бүрү дилеглерниң, хомудалдарның аразында бир көскү черни пенсия, пособие дугайында айтырыг ээлеп турар. Хомудалдарның үнүп кээр чылдагааны чамдык улус пенсияны чурум ёзугаар кандыг үндезинге тыпсырын-даа эки билбес болгулаар. Кымга кажан, кандыг немелде кылырыл, пенсияже үнерде кандыг документилер херегил, күш-ажыл дептеринден чүү кол болуп турарыл — бо болгаш еске-даа айтырыгларны чер-черден бижикчилер сонуургап, бо-ла айтыра бээрлер.

Таңды районда бо талазы-биле ажылды канчаар тургусканын райхүүскомнуң социал хандырылга килдизининң эргелекчизи Галина Кызылаевна Араптан мынчаар чугаалап турар.

Бистиң районда 3.8 муң кижи пенсия, пособиелерни ап турар. Колхозчулар пенсиязы, күрүне пенсиязы, дайын инвалидтери, бот иелер, хөй уругларлыг иелер дээш пенсия, пособие алыр улус-ла хөй. Районнуң ажыл-агыйларында улустуң пенсиязын совхозтарның кадр килдистери, будурүлгелеринде, албан, организацияларда база-ла ол килдистер кылып, хамык документацияны белеткеп турар. Харын улуг будурүлгелерде, чамдык улуг совхозтарда пенсия талазы-биле тускай комиссиялар тургустунгулаан. Чижээлээрге, «Тыва кобальт» комбинатта, улуг-улуг совхозтарда.

Бөлүк аайы-биле килдистин ажылдакчылары семинарларны эрттирип турар бис. Балгазынга, Хову-Аксынга, Бай-Хаакка семинарлар бо-ла эртип турар. Документилерни канчаар чыып тургузарын, оларны канчаар долдурарын өөредип турар бис, ол ажылды херекке албас болза, хомудалдар-даа үнүп кээр, документилер долдурулгазынга дээш өске-даа чүүлдерге частырыглар, чедир көрдүнмээн чүүлдер тургулай бээр. Оон ангыда документилер долдурарынга чаа чүүлдер база тыптып келгилээр болгай. Каяа-даа барып, таныжылга ажылдарын кылып чорааш, чонның чурттап, ажылдап турар черлериниң аайы-биле хүлээп алышкыннарны организастаары база ажыктыг. Айтырыглыг хамаатылар аназ боттары-ла чедип келир. Үргүлчү чон-биле харылзажырга, олар-даа чаңчыга бээр, ындыг-мындыг тодаргай эвес чүүлдер-даа турбас боор чүве.

Суурларга баргаш, саанчылар, механизаторлар-биле ужуражып, оларның айтырыгларынга харылап турар бис.

Килдистин бодунга база хамаатылар келир, билдинмес айтырыгларынга тодаргай харыыларны ап турарлар. Ийи айда-ла бир удаа суурларже ээлчежип үнүп турар бис, ынчангаш чыл дургузуида суурларга бир-бир удаа чедер арга бисте бар. Килдисте беш ажылдакчы бар. Эргелекчи, кол бухгалтер, бухгалтер, улуг инспектор база инспектор. Хомудалдар чок ажылдап турар бис. Шала чогумча чок хире таварылгаларны эки сайгарып, хамаатыларга дузаны чедирери — бистиң хүлээлгевис. Бодувустуң министерстовус-биле харылзаалыг бис, шиитпирлээри берге айтырыгларны ынаар шилчидип, сүмележип турар бис.

Шупту-ла чүве бир дески кайын болурул аан. Четпес чүүлдер бисте база бар. Ажылывыстың канчаар чоруп турарын чон мурнунга отчёттап, санал-оналдарны база олардан ап турарывыс ниити херекке эки салдарлыг болуп турар.

Төмбурзектиң судалы

ШУУЛГАН АЖЫТТЫНГАН

БУДАПЕШТ. (СЭТА). Чеһсегленнишкинни дүжүреринің айтырыгларының талазы-биле ында ажыттынган делегейниң төгерик столунга делегейниң 10 чүртүнден, оон иштинде ССРЭ болгаш АКШ-тан шериг эртемнериниң талазы-биле специалистер, хөй-ниитиниң сураглыг ажылдакчылары, эртемденнер, эксперттер киржип турар. Олар делегей байдалының хөгжүлдезиниң кол утланышкыннарын, аназ боо-чепсекти кызырарының, бот-боттарынга бүзүрежир чоруктуң болгаш аймал чок чорукту быжыглаарының айтырыгларын чугаалажып көөрлер. Шуулганның сорулгазы —боочепсекти кызырарының херээнге, ажык дискуссияның күселн-биле Чөөн болгаш Бүрын чүк чурттарының аразында чугаалажышкыннарын хөгжүдеринге арганы бээри.

Төгерик столдуң киржикчилеринге алдар болдуруп кылган дүштеки шайлалгага чүве чугаалап тура, ВУР-ның даштыкы херектер министри П. Варкони делегей политиказында таварымчалыг өскерлиишкиннер болуп турар үеде үк шуулган боон турар деп, демдеглээн, Совет-америк чугаалажышкыннарының хөгжүлдезинге, ортумак болгаш оон бичче ыракшылдыг ракеталар талазы-биле Керээге ийи чурттуң эт салгамында эки үнелээшкинни берип, аназ боо-чепсекти кызырар талазы-биле Варшава Керээзиниң күрүнелериниң инициативаларынче кичээнгейни утландырган. Чепсегленнишкинни дүжүрер чорудулганы хөгжүдеринге, хамыктың мурнунда, Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш анаа боо-чепсекти кызырарынга Венгрия ханызы-биле сөкуургалдыг деп, министр чугаалаан.

ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

КАИР. СЭТА-ның корреспондентизи Александр Богатырёвтуң дамчытканы болза: израиль эжелекчиниң автоматтан боолаашкыны база бир палестинниң амы-тынын үскен. Наблустуң чурттакчызы Ибрагим аль-Аввад аарыг оглунга «дүрген дуза чедиреринің» машиназын чалап алыр дээш кудумчуже үне берген. Ону «комендант шагының дугайында дужаалды үрээни» деп билгеш, солдаттар боолааннар.

Сөөлгү хоюктар иштинде 50 хире арабтар Израильдиң эжелеп алган черлеринге баглыланган. Ында каржы-дошкуи террор болгаш күүүлээшкин байдалын тургускан-даа болза, палестин чурттакчыларының массалыг хөделиишкиннери үргүлүевишпаан. Тулькарм болгаш Наблус, чөөн Иерусалим болгаш Газа, Хан-Юнис болгаш Эль-Халиль, Рамаллах болгаш Джабалия, Иордан хемниң барыын эриннде еске-даа чүс-чүс хоорайлар, суурлар, Газа секторлу удурланышкынның чыскаалдарыбиле хаара туттунган, оон киржикчилери Тель-Авивтен Палестинниң араб улузунуң хообілу ёзугаар национал эргелерин хандырып бээрин, террор болгаш истеп сүрүүшкүнерни соксадырын, израиль дарлалда хилинчектенин турар мун-мун хорүгдаттырганнарны хостаарын иеген турар.

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Палестин хорүгдаттырганнар чыдар кара-бажыңнарда болган концлагерьлерде сионисчи шагдааларның чаа араатанзыг үүлгедиглери хөйге билдинге берген. Кижиниң эргелериниң болгаш хамааты эргелериниң израиль лигазының организастажылымышкыннарының хөгжүлдезинге, хамыктың мурнунда, Төп Европага чепсектиг күштерни болгаш анаа боо-чепсекти кызырарынга Венгрия ханызы-биле сөкуургалдыг деп, министр чугаалаан.

ЭВИЛЕЛДИ ТУРГУСКАН

ТОКИО. (СЭТА). Бирмадан кээп турар медээлер ёзугаар алырга, чурттуң чазаа 16 улус хоорайда (Мандалай, Сагайн, Миибу болгаш оон-даа ескс) бодунуң контролюн чидирген. Ол хоорайларның экономиктиг болгаш хөй-ниити амыдыралыга удуртулганы сарыг шажынның ламалары, чурттакчы чонунуң сонгуун алган төлээлери боттандырып турар.

Чаңгыс партиялыг системаны узуткаарын, шилчилге чазаан тургузарын негээн демонстрациялар бүгү чурттакчылыг черлерде үргүлүлеп турар. Ындыг болзажок, чамдык черлерде күрүне албан черлери, банкылар ажылдап эгелээн.

«Майнити» агентилелдиң Бангкокта корреспондентизи эрткен понедельникте оппозисчи партияны тургузар дугайын чарлаанын дыңнаткан. Ук партияның сорулгазы болза, национал тайбың чорукту чуртка тургузары болгаш хөй партиялыг чоруктуң үндезинниге политиктиг системаны чедип алыры болур. 1962 чылда болган шериг эргилдезинге дүжүрткен чурттуң премьер-министри У Ну ол эвилелдя баштап турар. Оон составында көскү күрүне болгаш хөй-ниити ажылдакчылары кирген.

ГЕНЕРАЛ ӨЛГЕН СООНДА

Пакистанның президентизи Зия-уль-Хактың авариягa таварышкаш өлгени чүгле ол чуртта эвес, а делегейниң өске-даа чурттарында янзы-бүрү чугааларны болдурган. Ылаңгыя оон чорааны самолёттуң канчап часты бергенинин тодараттынмаанын янзы-бүрү чугаалдарны улам хөрлээдип турар.

Август 17. Пакистанның ийысылалының мурнуу талазында 450 км хире черде турар Бахавалпур хоорайның аэропортундан Пакистанның шериг-агаар күштериниң С-130 дээр транспорт самолёду пакистан армияның штаб-квартираз болгаш президентиниң резиденциязы турар Равалпиди хоорайже угландыр ужуп үнген. Президент болгаш оон чоок кижилери (колдуунда шериг удуртукчулары) маңаа ТМ-1 дээр чаа америк танкыны шенеп турган черге чорааннар. Ол хевириниң танкыларын Пакистан садып алыр деп турган. Ол самолетка АКШ-тың Пакистанда элчиин Арнольд Рафел, АКШ-тың шериг төлээ черинің удуртукчузу бригада генералы Герберт Уосс болгаш оларны үдеп чораан кижилер чораан.

Самолёт ийи километр хире бедип бар чыда, часты берген. Канчап чазылганының чылдагааны ам-даа тодаратпаймайн турар деп үстүнде чугаалаан бис. Президентиниң самолёду черге турда, ону шеригнер 6 шак дургузунда карак салбайн таңнылдап турган. Ужуп үнер мурнунда ону тускай шилип алган техниктер хынаан.

Зия-уль-Хак генерал кижи. 1977 чылда шериг эргилдезин кылгаш, эрге-чагырганы бодунуң холунга алган. Бодун боду Пакистанның президентизи мен деп чарлаан. Чуртка шериг эрге-чагыргазы тургустунган. Хамаатылардың эргелерин болгаш хосталгаларын тоол көрбестээн, политиктиг бүгү партияларны хораан болгаш өске үзел-бодалдыг кижилерни тудуп хоругдап, өлүрүп-хыдып эгелээн.

Зия-уль-Хактың дужаалыбиле оон мурнунда президент турган Бхуттону өлүрүп шииткен. Чаа президент эргилде соонда 90 хонук болгаш парламент сонгулдаларын эрттирер мен дээн аазаашкынын негелдеэн. Хөй-ниитиниң негелдеэн күштелиг кээрге, ындыг сонгулдаларны сес чыл болганда эт чалап, кадыг-дошкун байдалга эрттирген. Чаа сонгуткан парламентини бир ай четпээнде тарадыр ойлаадыпкан Зия-уль-Хактың ындыг янзылыг политиказы чуртта байдалды бакшырадып, социал чөрүлдээлерни чидиглендирген.

Чазакка удур туржуп турар Пакистанның улустуң партиязы ээлп партиянның удуртукчузу Беназир Бхутто (өлүрткен президентиниң уруу) Зия-уль-Хактың чуртту баштап келген чылдарын Пакистанның төөгүзүнде «качыгдалдыг чылдар» деп үнелеп турар. Азия дипте өске-даа чурттарның чамдык партиялары ындыг бодалды

Кыска тайылбыр

кеи. Чаа президент эргилде соонда 90 хонук болгаш парламент сонгулдаларын эрттирер мен дээн аазаашкынын негелдеэн. Хөй-ниитиниң негелдеэн күштелиг кээрге, ындыг сонгулдаларны сес чыл болганда эт чалап, кадыг-дошкун байдалга эрттирген. Чаа сонгуткан парламентини бир ай четпээнде тарадыр ойлаадыпкан Зия-уль-Хактың ындыг янзылыг политиказы чуртта байдалды бакшырадып, социал чөрүлдээлерни чидиглендирген.

Чазакка удур туржуп турар Пакистанның улустуң партиязы ээлп партиянның удуртукчузу Беназир Бхутто (өлүрткен президентиниң уруу) Зия-уль-Хактың чуртту баштап келген чылдарын Пакистанның төөгүзүнде «качыгдалдыг чылдар» деп үнелеп турар. Азия дипте өске-даа чурттарның чамдык партиялары ындыг бодалды

Зия-уль-Хак генерал кижи. Пакистанның бүгү амыдыралын АКШ-биле тудуштур доннаан. Америка ол чуртту өске чурттарга удур өөнчүк-чөнгээ кылырының болгаш шериг объектилериниң базазы болдурган. Ылаңгыя Афганистанга удур демисежип турар бөлүктерни америк специалистер Пакистанга мөөнеп, белеткеп, боо-чепсек болгаш өске-даа чүүлдер биле бүрүн хандырып келген болгаш хандырып-даа турар.

Генерал Зия-уль-Хак авариягa өлген соонда, чурт иштинде байдал кончуг нарыдай берген. Пакистанда суннит, шиит дээр ийи улуг шажының улустары чурттап турар. А өлген президент суннит шажыңга чүдүп чораан. Ону орнукшудуп турган хүннерде сунниттер качыгдап турда, шиит шажының чүдүкчүлери байырлалдар организастап турган. Оон түннелиниде ийи шажының кижилери оқбижектиг шош-содаанны үндүрген. Ол чорук чурттуң хоорай, суурларынга пептереп эгелээн. Ону шегледири-биле улут-улут хоорайларда шериглерни киирген.

А Пакистанның эрге-чагырганында артып калган шериг дужаалдыг кижилер чурттуң мурнундагы политиказын ескертпезин медеглеп турар. Ындыг болзажок, политиктиг демиселге киришпезин база-ла аазап турарлар. Ол чуртка байдал кандыг янзылыг апаарын ноябрь 16-да болур парламент сонгулдаларды болгаш үе көргүзе бээр.

Б. ЗАЙЦЕВ.
(СЭТА).

Сеулга XXIV Олимпий оюннарының ажыттынарынга чедир чүгле ийи неделя ажыг үе арткан.
ЧУРУКТА: Сеулдуң төвүнде—мурнуу көрей найысылалдың чурттакчыларының чоргааралы—«Чөөн хаалгаларның» чанында Чөнгро кудумчуда.
КИОДО—СЭТА-ның фотозу.

Л. Н. Толстойнуң төруттүнген хүнүнден бээр 160 чылынга

ЯСНАЯ ПОЛЯНАДА БАЖЫҢ

ЧУРУКТАРДА: Л. Н. Толстойнуң бажыкының соңгу талазы; Л. Н. Толстойнуң, оон акыларының, херээжен дуңмаларының, ургларының төруттүнген дииваны; Л. Н. Толстой (XIX чүс чылдың 50 чылдарында) Кавказка дайын үезинде.
Ю. ДЬЯКОНОВТУҢ фотолары.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АВАЙЫМНЫҢ ШЫРАЙ-АРНЫ

Аяттынган кавайымга
Алдын хүнүм деттеин дег,
Аван арны менче ээккеш,
Амдыгаа дээр мени бүргээн.
Узун назын ужуун шейген
Угбаялар көре каапкаш,
Сеткил-чүрээм ажыш кыннып,
Черниң ыраан чыыра согар,
Сүүзүнүүг чемин делгеп,
Сүттүг шайын эскеш салган,
Аван мени шылагыже
Амыр-саам чок маналп орар.
Аван кутkан сарыг шайы
Амыдырал хувазы-ла,
Адыжымда ооң чылыы
Ажыл-ишче сорук киирген.
Эргелеиг оду хыпкан
Эргим ынак характарыя
Төред чонум көрүжүиден,
Төлдеримден танып чор мен.
Аыралдыг чагыг-сөзүн
Алдаг кылбас чыртkым деп,
Ара дүшпес тепкиин кылдыр
Ажы-төлге чагып чор мен.
Аяттынган кавайлыымдан
Алдын хүнүм чылыы болгаи
Аван чазык шырай-арны
Ам-даа кожа чоруур болзун.

Октябрь ТУҢ-ООЛ.
Эмчи.

КАВКАЗ ЧУРТУН ЭРГИП ЧОРААШ...

Кавказ чуртуи эргип, кезээш,
Кааң хүндүс ужуптувус,
Гагра деп чараш хоорай,
Караам уунда көстүп туру.
«Шаг-шиг» кылдыр далай
чалгааш,
Сайлыг эриик чүлүй шаап
тур.
Самнап ойнаан делъфиниери
Сагыжымда чуруттунду.
Элбек оттуг шынаазында
Эрээн шокар малдар оттаан.
Харлыг сыннар кырлаш
кынды,
Карандылаан мээстер эрти.
Төрээн чуртум делгемнери
Дөгерези адыштa дег,
Хайныышкыныг чурттаиганы
Кайын тура харап чордум.
Харлыг сынын көрүп, таиааш,
Кавказ черге ынакшыдым,
Черим чуртум Тывамда дег,
Черкес аалга быштак чидим.
Оруум дургаар роза, шай
Оиза чараш чечектелген.
Өшкү, инек, аттар көргеш,
Өвүр, Хемчиим сакты бердим.
Эзир ышкаш кашпагай эр
Эки доруун эзертээштин,
Дагны куду халдыптарга,
Даштар даажы дыиналы-дыр.
Делгемнерни эргип чорааш,
Дээди шыныың күжүн көрдүм.
Кавказ биле Саян даглар
Кадыр бажы дегжип кээр-дир.

Зоя НАМЗЫРАЙ.

КАҢМЫЫЛ БОЛГАШ ХАТ

(БАШТАК ЛИРИКА)

Каалаан, коолаан чоргаар
хаттан
Каңмыыл бир-ле айтырып-тыр:
—Хараганга ылдыртыныл,
Ханы чоога ажыр шурап,
Күзелим сээ чедер дээштин
Күжүр ботту каниавайн,
Кайы чүкче углай-дыр сен,
Кады ынаар ыдыптайн,
Карак четпес чиргилчининг
Калбак хову кежир ырап,
Халбакталган күжүр менче
Хая көрбес оон-на кончуг.
Ынакшаанны кээргептер
Ындыг сеткил сенде бар бе?
Соңгу-барыны үгнүн хады
Соотчуга мынча дев-тир:
—Каңмыыл сенээ
холбашкаштын.
Кайын ырап алыр йиик мен.
Чогум арыг иштн-хөнүм
Шорааннарга ажыдар мен.

Николай ОНДАР.

СӨӨЛГҮ СОГУГЛАР

Чечен чугаа

Мерген Кызылга бир дугаар келген. Онгу классты доозуп-же чедир кайнаар-даа барбаан. Тываның эң-не кыдыг суурларының бирээзинге чурттап, оода чаңгыс катап пионер лагери безин четпээн. Ооң өөрү дөө-де Чагытай, Бырлаңнаштыг-Хем дээш-де лагерьларни санап каапкан болур.

Чайын лагерьге дыштаныр чайы безин чок. Дем-билези эвээш, уруг-дарыы хөй өг-бүленин улуг оглу болгаш, ындыг шынаан, чайын кылыр ажылы-да эндерик. Алазы муң-не ажылдаан аттыг болуп чоруур, чогум ооң авазынга согур кепеек сунуп чыткаиын Мерген мынчаботта көрбээн.

Онгу классты доозуптарга, биеэги-де өөрү Москва, Ленинград кайы сен дээш, тылгалда дужаап чоруп каан. А Мерген болур-болбас черге авазының кара дерин төп чораап тып алганы акша-төгеринин черже чажыптас деп бодаан. Өөрү чүгле улуг хоорайлар көрүп алыр дээш, дээди өөредилге чери кирер аттыг болуп чоруп кааннар.

Мерген чартык ай бүрүнгаар Кызылга келгеш, бир өөредилге черинге шылгалда дужаган. Бөгүн ону найысылалдың дээди өөредилге черииң студентизи кылдыр хүлээп алган. А иезинче телеграмма салыпкаш, чон эң хөй чыылган черлер кезип, кезек кылаштаар бодаан.

Хенертен чаны-биле эртип бар чыткан үш аныяк эр тура дүшкеш, Мергенче көрүп келгеннер. Идик-хеви улуг өртектиг-даа болза, ону чараштыр кедип билбес, баштарының дүгү агбагар, шагда чугбаанындан хирзиг чыт думчукка хап келир.

— Чүл, брат? Таварышпас бис деп бодадың бе? Ам-на таптыг хөөрежип көөр бис бе—дээш, бирээзи ооң эктинден алгаш, шеле каапкан.

Ийигизи дүктүг ары дег лүндүйүүр үрдүнгеш, көргүзээш үн-биле айтырган:

— Дүүн сен «Колоска» танцы үезинде кежээлеп турган ийик сен аде?

Мерген чогум ындыг черни билбес-даа.

— Бо кижин-дир ийин, харын. Бир көрген дижим черде утпас эр боор мен—деп, үшкүзү аксы чоктүң аксы болуп, карактары чидип, черже улай-улай сыкырган.

— Кай ындыг дораан көргө бээрин ол-да бе, брат? Дүүн силер бистен хөйүңнерни ажыглап, эки-ле чаңнап алдың але!

— Кайы райондан сен, брат?

— Силерни бир дугаар көрүп тур мен —деп, Мерген сүрээдеп, бо ооллар соора таныш турлар боор дээш, шынзыктырарын кызыткан.

— Аа. Бистиң дайзыныыс-тыр сен. Ма! Тут!—дээш соонда, карак чивеш аразында, Мергенниң арныи орта бирээзи шашкан.

Ооллуң думчуунуң иштн ырыш кынгаш, думчуктан хан аттыга берген. Ол ам-на минип келген. Аткаар шураап, дезип ынай боор дээш, бир дап берген. Бодунуң үези хире ооллар хан көрүп каан, улам кылыктаныл, олче калчаалыг чүве дег халдап турганнар. Дурт-сыны уаун оол ону кынчыктырар хире эвес апаарга, холдан алгаш, бир ийинче шелерге, оозу-дүк хап дег, тротуар кыдыында тарып каан хараганнар аразынче шөйлү берген. Арткан ийизи тура дүшкеп. Ам-на дезиптер бодаан. Ынчалза-даа дараазында секундада отка чиртипкен дег, изинчиг аарышкы ооң иштинче өртеиип, дыл-кире берген. Мерген бир кыдыынче ыйыжып бадып эгелээн. Карактарынга ханныг бижек кестүп чыткан. Дезип бар чыткан ооллардың бараанын база көрген. Бир кижи оларны четкеп, черде чыпшыр база берген. Оон ында чүнүдаа билбээн...

Үр болбаанга хоорайның кудумчуларыы-биле «дүрген дуза» машиназы кырында чырыын чивеннетпишаан, эмнелгеже халдып бар чораан. А ооң иштинде Мерген быктында аар балыглыг, чаа он чедилеп бар чылар аныяк оол, карактарын шийип алган, сымырачып чыткан.

Ооллуң судалын тудуп чораан эмчи, ооң бажын ковайтып келген.

— Кижилерде кара чаңгыс дайзын бар. Ол дээрге кижилер боттары-дыр —деп, Мерген харык чок үн-биле каш сөстү арай деп тода чугаалаан.

— Хөөкүйнүң үгааны чаңа берген-дир — деп, эмчи судалды тутпушаан, чугаалаган.

Машина караңнады халдып бар чыткан. Эмчи балыглаинган ооллуң солагай холунда судалын тутпушаан. Ооң согары ооһумнап-да олурган. Машина радио-биле чугаалажып олурган. Мергенниң ийи-ле чаңнап алдың але!

— Кайы райондан сен, брат?

— Силерни бир дугаар көрүп тур мен —деп, Мерген сүрээдеп, бо ооллар соора таныш турлар боор дээш, шынзыктырарын кызыткан.

— Аа. Бистиң дайзыныыс-тыр сен. Ма! Тут!—дээш соонда, карак чивеш аразында, Мергенниң арныи орта бирээзи шашкан.

Ооллуң думчуунуң иштн ырыш кынгаш, думчуктан хан аттыга берген. Ол ам-на минип келген. Аткаар шураап, дезип ынай боор дээш, бир дап берген. Бодунуң үези хире ооллар хан көрүп каан, улам кылыктаныл, олче калчаалыг чүве дег халдап турганнар. Дурт-сыны уаун оол ону кынчыктырар хире эвес апаарга, холдан алгаш, бир ийинче шелерге, оозу-дүк хап дег, тротуар кыдыында тарып каан хараганнар аразынче шөйлү берген. Арткан ийизи тура дүшкеп. Ам-на дезиптер бодаан. Ынчалза-даа дараазында секундада отка чиртипкен дег, изинчиг аарышкы ооң иштинче өртеиип, дыл-кире берген. Мерген бир кыдыынче ыйыжып бадып эгелээн. Карактарынга ханныг бижек кестүп чыткан. Дезип бар чыткан ооллардың бараанын база көрген. Бир кижи оларны четкеп, черде чыпшыр база берген. Оон ында чүнүдаа билбээн...